

ลักษณะทั่วไปของคัมภีร์วิสุทธิมรรค

คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นวรรณคดีบาลีที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายเนื้อความในพระไตรปิฎกให้มิเนื้อหาสาระที่สรุปเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนจบภายในเล่มเดียว ได้รับการถ่ายทอดออกมาอย่างสมบูรณ์แบบ นักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนคติยกย่อง ชมเชยรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาของคัมภีร์นี้ไว้ ดังต่อไปนี้

วศิน อินทสระได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ ปรกณพิเศษชื่อวิสุทธิมรรค เป็นคัมภีร์ที่ขอมรับในวงการศึกษามรรคในเมืองไทยว่า มีความสำคัญยิ่ง แนวอธิบายธรรมลาลดลึกลงตามลำดับเหมือนลักษณะแห่งมหาสมุทร วิสุทธิมรรคมีนัยวิจิตรและพิศพรายมีความงามทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด นำอัครรรยในคุณสมุทัย คือ ปัญญาของท่านผู้เรียบเรียงอย่างยิ่ง วิสุทธิมรรคมิใช่จุดหมายปลายทางหรือจุดมุ่งหมายอันสูงสุดในพุทธศาสนา วิสุทธิมรรคเป็นเพียงเครื่องมือและวิธีการไปสู่จุดหมายอันสูงสุดคือความหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏนี้ เมื่อบุคคลได้พบทางอันถูกต้องและดำเนินไปตามทางนั้น โดยไม่หันหลังกลับเสียก่อนจะต้องถึงจุดหมายปลายทางเข้าวันหนึ่งจะเร็วหรือช้าเท่านั้น ”^๑

พัฒน์ เฟื่องผลา ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ วิสุทธิมรรคนั้นเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ทั้งหมด โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ คีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นแก่นแท้ของปรัชญาพระพุทธศาสนา กล่าวอีกนัยหนึ่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคคือคัมภีร์ที่รวบรวมสาระสำคัญของพระไตรปิฎกไว้ในเล่มเดียว ลักษณะการแต่งเป็นการเรียงความร้อยแก้วที่ดึงดูดใจผู้อ่านเป็นอย่างมาก ”^๒

R.C.Children ได้แสดงทัศนะไว้ใน Pali English Dictionary ว่า “ คัมภีร์นี้อาจจะกล่าวได้อย่างดีว่าเป็นสารานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนาและเป็นงานที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง เขียนขึ้นด้วยภาษาที่สั้นและชัดเจน และแสดงให้เห็นความเข้าใจทั่วถึงเรื่องที่แต่งอย่างน่าอัศจรรย์ ”

Dr.B.C.Law ได้แสดงทัศนะไว้ในหนังสือ Buddhaghosa ว่า “ คัมภีร์นี้ทำชื่อเสียงชั่วนิรันดรให้แก่ท่านพิจารณาเห็นกันว่าเป็นหนังสือเล่มเดียว ซึ่งวาดภาพให้เห็นระบบแห่งพระพุทธศาสนาทั้งหมดไว้เป็นอย่างดี คัมภีร์นี้มีได้เพิ่มอะไรให้แก่ตัวคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นแต่มุ่งหมายในการจัดสารบาญพระไตรปิฎกให้เป็นระบบระเบียบ มิได้เป็นนรรคถาหรือคำอธิบายคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งเพียงคัมภีร์เดียว แต่ต้องการให้เป็นเรื่องย่ออย่างสมบูรณ์แห่งคำสอนส่วนรวมของพระพุทธเจ้า ”

^๑ วศิน อินทสระ. สาระสำคัญของวิสุทธิมรรค . (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร , ๒๕๒๑) , หน้า คำนำ ก.

^๒ พัฒน์ เฟื่องผลา. ประวัติวรรณคดีบาลี . (ปราณบุรี: โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ ค่ายชะอำ , ๒๕๒๔) หน้า ๑๖๒.

Spence Hardy ได้แสดงทัศนะไว้ในหนังสือ Manual of Buddhism ว่า “ งานชิ้นนี้เสนอเนื้อหาแห่งส่วนที่เป็นคำสอนและอภิปรายแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งได้หลักฐานและความถูกต้อง ”

ภิกษุญาณโมลีได้แสดงทัศนะไว้ในหนังสือคำแปลวิสุทธิมรรคเป็นภาษาอังกฤษว่า “ คัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งแปลในที่นี้ว่า “Path of Purification” บางทีจะเป็นงานชิ้นเอกในวรรณคดีของโลกคัมภีร์นี้ย่อและแปลคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งบรรจุอยู่ในบาลีพระไตรปิฎกเป็นบันทึกพระพุทธวณะที่เก่าแก่ที่สุดและถูกต้องมากที่สุด คัมภีร์วิสุทธิมรรคในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญประเภทที่มีใช้ปิฎก ได้สร้างศูนย์กลางแห่งวิธีอธิบายความแบบวิจารณ์พระไตรปิฎกไว้อย่างสมบูรณ์และต่อเนื่องกัน โดยใช้วิธีการตามที่เรียกว่าแบบพระอภิธรรม คัมภีร์นี้กล่าวคำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติอย่างพิศดารเพื่อทำให้วิสุทธิเกิดขึ้น ”^๑

ภิกษุอานันทเกศัลยายนะได้แสดงทัศนะไว้ในบทความเรื่อง Pali Authors ในหนังสือ 2500 Years of Buddhism ว่า “วิสุทธิมรรคเป็นหนังสือเล่มแรกที่ท่านพระพุทธโฆสะเขียนขึ้นในลังกา ในหนังสือวิสุทธิมรรคปรากฏว่ามีหลักธรรมย่อ ๆ จากพระไตรปิฎก แทบทั้งหมดตลอดเล่มหนังสือท่านได้คัดลอกมาจากพระไตรปิฎกบ้าง จากคัมภีร์อรรถกถาบ้าง คัมภีร์มหาวงศ์จึงได้กล่าวว่า วิสุทธิมรรคเป็นบทสรุปของพระไตรปิฎกและอรรถกถาอย่างแท้จริง ”^๒

ข้อความที่อธิบายในบทนี้ ผู้วิจัยจะแยกส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยกล่าวถึงประวัติของผู้แต่ง โครงสร้างของเนื้อหา กระบวนการนำเสนอเนื้อหาโดยทั่วไป อันเป็นรูปแบบเฉพาะของคัมภีร์ มีรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

๓.๑.ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์

ท่านพระพุทธโฆสะ เป็นอรรถกถาจารย์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุด และมีผลงานมากกว่าอรรถกถาจารย์ท่านอื่น ๆ มีประวัติปรากฏในคัมภีร์หลายแห่ง เช่น พุทธโฆสนิทาน พุทธโฆสุปปัตติ สัมมัมมสังคหะ ศาสนวงศ์ มหาวงศ์ กัณฐวงศ์ เป็นต้น แต่ละคัมภีร์มีเนื้อหาที่พรรณนาถึงประวัติของท่านค่อนข้างจะตรงกันในเรื่องที่เป็นนิทานปรัมปรา อันยากจะให้เชื่อถือได้ตามนั้นทั้งหมดว่าเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ มีแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดบางอย่าง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเรียบเรียงประวัติของท่านจากคัมภีร์ต่างๆ เหล่านั้นแล้ว

^๑ อ้างอิงใน วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหายานกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒) หน้า คำนำ - ฉ.

^๒ P.V. Bapat . 2500 YEARS OF BUDDHISM . 4 th. Ed. (Calcutta: S.Antool & Co.Private Ltd., 1898), pp. 188-189.

แยกกล่าวเป็นส่วนสำคัญ ๔ ส่วน คือ ประวัติก่อนการบรรพชาอุปสมบท ประวัติในการออกบรรพชาอุปสมบท ประวัติเกี่ยวกับการแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค และประวัติในช่วงสุดท้ายแห่งชีวิต เนื่องจากประวัติเหล่านี้มีที่มาจากหลายแห่ง มีบางส่วนไม่ตรงกันบ้าง ในส่วนที่กล่าวไว้ต่างกันผู้วิจัยจะทำเชิงอรรถไว้ มีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑.ประวัติก่อนการบรรพชา-อุปสมบท

ท่านพระพุทธโฆสะเกิดในสกุลพราหมณ์ ที่หมู่บ้านชื่อ โฆสคาม เขตพุทธคยา เป็นหมู่บ้านใกล้เคียง ๆ กับต้นพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า บิดาเป็นหัวหน้าหมู่บ้านชื่อ เกสี มารดาชื่อ เกสินี ได้รับขนานนามว่า โฆสกุมาร เพราะเวลาที่เกิดเป็นเวลาที่พักพราหมณ์ป่าวประกาศว่า กินกันเถิด เจ้าข้า คัมภีร์เถิดเจ้าข้า เป็นต้น ต่อมาได้เรียนศิลปะและวิชาการต่างๆ ตามธรรมเนียมพราหมณ์จนจบไตรเพทเมื่ออายุเพียง ๗ ขวบ มีปัญญาเฉลียวฉลาดมาก ยากที่จะหาผู้ใดเทียบเท่าและเชี่ยวชาญในไตรเพทมาก ชอบเที่ยวตระเวนโต้วาทะกับบุคคลผู้มีชื่อเสียงในสมัยนั้น บุคคลเหล่านั้นเมื่อได้โต้วาทะกับโฆสกุมารแล้วต่างก็จนปัญญาข้อมแพ้ด้วยเหตุผลไปสิ้น โฆสกุมารได้รับคำชื่นชมในความสามารถจากบุคคลต่างๆ แม้แต่พราหมณ์ผู้เป็นบิดาเมื่อเกิดขัดข้องไม่สามารถอธิบายความหมายของพระเวทตอนใดตอนหนึ่งได้ก็ต้องถามโฆสกุมารผู้เป็นบุตรทุกครั้ง

๓.๑.๒.ประวัติในการออกบรรพชาอุปสมบท

มูลเหตุการออกบวชนั้น ท่านออกบวชเพราะต้องการศึกษามนต์ที่อยากรู้ มีประวัติคล้ายคลึงกับพระวังคีสเถระในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก คัมภีร์ต่าง ๆ กล่าวไว้ตรงกันว่า ท่านออกบวชเพราะพระเรวตเถระเห็นความฉลาดหลักแหลมของท่าน ประารถนอยากได้มาเป็นกำลังสำคัญของพระศาสนาจึงคิดหาอุบายที่จะได้โต้วาทะกับพราหมณ์หนุ่มผู้มีมานะ หยิ่งในความเป็นผู้ทรงภูมิความรู้ เห็นว่าตนมีความเฉลียวฉลาดไม่มีใครเทียบเท่า ไม่มีใครสามารถมานั่งเสื่อของตนได้ วันหนึ่งพระเรวตเถระผู้เป็นสหายของพราหมณ์ เกสี บิดาของโฆสะ รับนิมนต์มาฉันที่บ้าน^๕ พราหมณ์เกสีได้เอาเสื่อของโฆสะให้ท่านนั่ง โฆสพราหมณ์มาเห็นเข้าก็โกรธกล่าวทำทนายพระเถระว่า มีคุณสมบัติดีอย่างไรจึงมานั่งอาสนะของตน แล้วถามพระเถระว่า

^๕ คัมภีร์อื่นนอกจากศาสนวงศ์ มิได้กล่าวไว้ว่า เรียนจบไตรเพทตอนอายุ ๗ ขวบ กล่าวไว้แต่เพียงว่า เมื่อเติบโตแล้วจึงได้เรียนพระเวทจนแตกฉาน

^๕ พุทธโฆสนิทาน. พิมพ์แจกในการปลงศพท่านแยม ภรรยาพระยาศรีสุนทรโวหารน้อย, (พระนคร: หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๕๖) หน้า ๑๐ กล่าวไว้ว่า บิดาของท่านพุทธโฆสะยังเป็นฝักฝ่ายมิจฉาทิฎฐิอยู่ ยังไม่มีศรัทธาที่มั่นคงในพระบวรพุทธศาสนา ยังเชื่อถือฝักฝ่ายมิจฉาทิฎฐินั้นโดยมาก

ท่านได้เรียนคัมภีร์พระเวทหรือคัมภีร์อื่นๆ มาบ้างหรือไม่ พระเถระเมื่อได้ฟังดังนั้นต้องการจะข่มมานะของ โฆสปราหฺมณจึงจับพระเวทให้ฟัง และตอบปัญหาทุกอย่างที่โฆสปราหฺมณถามมาโดยไม่ติดขัดเลย ทั้งได้ถามปัญหาในเรื่องอิทธิธรรมกับโฆสปราหฺมณ ๆ ไม่สามารถตอบได้ จึงได้ถามพระเถระว่า มนต์นี้เรียกว่า มนต์อะไร พระเถระตอบว่า เรียกว่า “ พุทฺธมนต์ ” และอธิบายธรรมะที่ท่านเรียกว่า “ พุทฺธมนต์ ” ให้โฆสปราหฺมณฟังจนเลื่อมใส ขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทฺธศาสนา จากนั้นได้ศึกษาพระไตรปิฎกจนจบด้วยระยะเวลาไม่นาน คัมภีร์อื่นๆ กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า ท่านออกบวชเพราะถามปัญหาเกี่ยวกับพระเวทเถระแล้วไม่สามารถตอบปัญหาได้ ใครจะศึกษาในข้อที่ตนยังไม่รู้ เพื่อเสริมภูมิปัญญาตน

หลังจากอุปสมบทแล้วได้รับการขนานนามว่า “ พุทฺธโฆส ” แปลว่า มีชื่อเสียงกึกก้อง ประคองพระพุทฺธเจ้า เนื่องจากชำชองในพระไตรปิฎก จึงได้รับความไว้วางใจจากอุปัชฌาย์อาจารย์ ทั้งยุคสมัยของท่าน คัมภีร์ที่เป็นหลักสำคัญในทางพระพุทฺธศาสนาก็ไม่สมบูรณ์ ที่ลังกามีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่า มีคัมภีร์ที่สมบูรณ์เพียบพร้อมมากกว่า เนื่องจากได้รับการสืบทอดมาตามลำดับนับแต่พระมหินทเถระไป ประกาศศาสนาที่ลังกาครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณ พ.ศ. ๒๓๘ ดังนั้น อุปัชฌาย์เห็นว่า คัมภีร์ที่จารึกไว้ด้วยภาษาสิงหลหากปวิรรตให้เป็นภาษาบาลีเป็นแบบแผนและกว้างขวางมากกว่า ภาษาสิงหลที่จำกัดอยู่เพียงในลังกาเท่านั้นก็จะประโยชน์อย่างมาก จึงส่งท่านไปทำหน้าที่ปวิรรตคัมภีร์ต่างๆ การแปลคัมภีร์ใช้ว่าจะไม่มีใครไปทำหน้าที่นี้เลย มีพระเถระชื่อว่า “ พุทฺธทัตตะ ” ถูกส่งไปแปลคัมภีร์ก่อนที่พระพุทฺธโฆสจะถูกลงส่งไป ผลงานของท่านที่ทราบกันคืออยู่แล้ว คือ คัมภีร์ชินาลังการ ทันตวงศ์ ธาตวงศ์ โพธิวงศ์ แต่เนื่องจากท่านเห็นว่า ตนชราภาพมากแล้วไม่สามารถอยู่แปลอรรถกถาต่อให้เสร็จได้ จึงเดินทางกลับอินเดีย ไม่นานก็มีมรณภาพ

ท่านพระพุทฺธโฆส มีความสามารถในการแต่งคัมภีร์แต่เดิม จนเป็นที่ประจักษ์แก่อุปัชฌาย์อาจารย์ ก่อนเดินทางไปแปลอรรถกถาที่ลังกา ได้รับจนาคัมภีร์ญาโณทัยปกรณและคัมภีร์อธิบายพระอิทธิธรรมชื่อ “ อัญญุสาลี ” ไว้ รวมทั้งได้รับจนารรถถาย่อย ที่เรียกว่า “ ปริตตอรรถถา ” เอาไว้ด้วย มูลเหตุในการเดินทางไปแปลอรรถกถาของท่านนั้น คัมภีร์ต่างๆ กล่าวไว้ตรงกันว่า วันหนึ่งท่านพำนักอยู่ในที่รโหฐานนั่งนึกใคร่ครวญไปว่า ตนเองได้ศึกษาพระไตรปิฎกมามาก หากเปรียบเทียบระหว่างตนกับอุปัชฌาย์แล้ว ใครจะมีปัญญามากกว่ากัน อุปัชฌาย์ได้ล่วงรู้ความคิดของท่านจึงว่ากล่าวตักเตือน ท่านเกิดสลดใจ จึงกล่าวขอมาโทษต่ออุปัชฌาย์ๆ จึงส่งท่านไปยังเกาะลังกาเพื่อทำหน้าที่ปวิรรตพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่เขียนด้วยภาษาสิงหลให้เป็นภาษาบาลีเป็นการไถ่โทษ

นอกจากนี้ประวัติพระพุทธโฆษะอันเกี่ยวเนื่องกับการสงเคราะห์บิดาซึ่งเป็นมิจฉาทิฎฐิให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาก็น่าสนใจ^๖ หลังจากรับคำตามที่อุปัชฌาย์สั่งแล้วก็ขอโอกาสที่จะปลดเปลื้องบิดาจากมิจฉาทิฎฐิให้เป็นสัมมาทิฎฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง เป็นพุทธศาสนิกชนก่อน วิธีการของท่านนั้นสรุปใจความได้ว่า บิดาของท่านยังถือฝักฝ่ายมิจฉาทิฎฐินั้นโดยมาก ท่านต้องการจะให้บิดาละมิจฉาทิฎฐิเสีย ก็กลับบ้านไปเยี่ยมพราหมณ์ผู้เป็นบิดา ๆ เห็นท่านแล้วดีใจมากคิดว่าท่านคงอยากจะสึกกลับมาอยู่บ้าน จึงถามท่านว่า ลูกจะสึกมาเป็นคฤหัสถ์หรือ ท่านก็มีคำตอบอะไร จากนั้นก็ให้สร้างกุฎที่มีลักษณะเหมือนบ้านของท่าน มีห้องมิดชิด มุงกระเบื้องอย่างดี ภายในก็บรรจุข้าวของเครื่องใช้อย่างบริบูรณ์ครบถ้วน เมื่อเสร็จแล้วก็เชิญบิดาให้มาเยี่ยมชมกุฎ เมื่อบิดาเข้าไปข้างใน ปิดประตูใส่กลอนข้างนอกข้างบิดาไว้ข้างใน ังอยู่ ๓ วันระหว่างนั้นก็เทศนาสอนบิดาทูวัน วันที่ ๔ บิดาใจอ่อน คลายความยึดถือ เลื่อมใส เปล่งพระพุทธคุณออกมาประกาศตนเป็นอุบาสกมีศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระพุทธศาสนา ท่านพระพุทธโฆษะก็ขอมาโทษต่อบิดาด้วยการสร่งน้ำหอม ในคัมภีร์ยังระบุด้วยว่า บิดาของท่านได้บรรลุโสดาปัตติผล^๗ นับว่าท่านได้สงเคราะห์บิดาด้วยประโยชน์อันสูงสุด ประวัติของท่านส่วนนี้คล้ายคลึงกับประวัติพระสารีบุตรเถระที่ได้สงเคราะห์บิดามารดาจากมิจฉาทิฎฐิเมื่อครั้งพุทธกาล

๓.๑.๓.ประวัติเกี่ยวกับการแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ท่านพระพุทธโฆษะแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคขึ้นประมาณ พ.ศ.๕๕๖ หลังจากเดินทางไปถึงลังกาได้ไม่นาน โดยเชื่อกันว่า พระสังฆपालเถระ สังฆปาโมกข์แห่งสำนักมทาววิหาร ต้องการทดสอบสติปัญญาของท่าน ได้ให้คาถา ๒ บท^๘ ให้แต่งเรื่องอธิบายความในพระไตรปิฎก ท่านได้แสดงภูมิปัญญาของตนด้วยการแต่งขยายข้อความคาถา ๒ บทนั้นอธิบายพระไตรปิฎกให้เข้าใจได้ง่าย มีระเบียบแบบแผนอธิบายใจความสำคัญ อันเป็นหลักของพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ไว้ได้อย่างครอบคลุม

^๖ **พุทธโฆษะปตติ** ปริงเจที่ ๑ อ้างอิงจาก พระมหาสยาม ราชวัตร : การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค หน้า ๔๗ กล่าวไว้ว่า “ บิดาของท่านพระพุทธโฆษะเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับท่านพระเวตเถระ ” ในความเป็นผู้คุ้นเคยนี้ผู้วิจัยเห็นว่า อาจจะคุ้นเคยในฐานะที่เป็นหัวหน้าหมู่บ้านหรือในฐานะที่เติบโตรู้จักกันมานาน หรืออาจจะเป็นเพราะว่ามีบ้านอยู่ในที่ไม่ไกลจากวัด ฉะนั้น ในความเป็นผู้คุ้นเคยนี้ยังไม่ถึงขั้นเป็นพุทธศาสนิกชน บางครั้งก็มีการถวายทานให้แก่พระสงฆ์บ้างในวาระที่บูชาเทพเจ้าตามลัทธิที่ตนยึดถือปฏิบัติอยู่ มิใช่ด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

^๗ ดูรายละเอียดใน **พุทธโฆษะนิทาน** พิมพ์แจกในการปลงศพท่านแย้มภรรยาพระยาศรีสุนทรโวหารน้อย. (พระนคร: หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๕๖) หน้า ๑๐-๑๔.

^๘ อ้างถึง วิสุทธิ ๑/๑

ศีล ปติฏฐาย นโร สพลโย	จิตต์ ปญญญจ ภาวย
อาตานิ นิปกิ กิขุ	โส อิมิ วิชฎเย ชฎนุติ ฯ
อนโคชฎา พหิชฎา	ชฎาย ชฎิตา ปชา
ตํ ตํ โคตม ปุจณามิ	โก อิมิ วิชฎเย ชฎนุติ ฯ

รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง กล่าวไว้ว่า “ คณะสงฆ์มหาวีหารได้ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีที่ได้รับ การสังคายนามาถึง ๓ ครั้งในประเทศอินเดียและฉบับที่สังคายนาลงในไบลานที่ลังกาศสมัยพระเจ้าวัฏฏคามณี อภัยเป็นหลักสูตร มิได้ให้ความสำคัญกับพระไตรปิฎกที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤตเหมือนนิกายอื่น ส่วน คัมภีร์ก็ใช้รรถถาเก่าที่โบราณาจารย์ท่านรจนเอาไว้ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๓ ครั้นถึงยุคของพระพุทธโฆสะ รรถถาก่อนเก่าแก่เหล่านั้นก็ยังคงปรากฏอยู่แต่อยู่ในรูปของภาษาสิงหลซึ่งเป็นภาษาถิ่นของชาวเกาะพื้นเมือง จึง ไม่สามารถแพร่หลายไปในแผ่นดินใหญ่ชมพูทวีปได้เลย ประกอบกับยุคนั้นสำนักอภัยคีรีได้รับเอาพระไตร ปิฎกประยุกต์ของนิกายธรรมจริอันเป็นนิกายมหายานมาเป็นหลักสูตรศึกษา ผู้คนจึงสนใจแนวการศึกษาใหม่ ของสำนักอภัยคีรีมากกว่าสำนักมหาวีหาร การเผยแพร่งี้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก สำนักมหาวีหารจึงถือว่าเป็นรองในด้านเผยแพร่มากจึงพร้อมใจกันขอร้องให้ท่านพระพุทธโฆสะแปลและเรียบเรียงรรถถาเสีย ใหม่ ”^๕ ด้วยเหตุที่สำนักอภัยคีรีนิยมชมชอบในฝักฝ่ายของนิกายธรรมจริ ชุศักดิ์ ทิพย์เกษร กล่าวไว้ว่า “ เป็นนิกายนอกพระพุทธศาสนามีทัศนนะว่า คนเรามีตัวตนถาวรซึ่งขัดแย้งกับหลักอนัตตา ตั้งชื่อนิกายตามชื่อ อาจารย์ว่า ธรรมจริ ”^๖

ต่อมาสำนักอภัยคีรีได้รับเอาคณะสงฆ์ธรรมจริเข้ามาอยู่ในสำนักของตนเผยแผ่ลัทธิของนิกาย ธรรมจริจนแพร่หลายได้รับความนิยมจากศาสนิกชนเป็นอย่างมาก ฝ่ายสำนักมหาวีหารได้ให้ท่านพระพุทธ โฆสะเรียบเรียงรรถถาเสียใหม่ให้เป็นภาษาบาลีเพื่อจะได้นำไปเผยแพรในชมพูทวีปได้ ก่อนทำการแปลก็ ได้ทดสอบภูมิปัญญาเพื่อให้เห็นเป็นประจักษ์เสียก่อน ท่านรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคขึ้นและได้จารลงในไบลานถึง ๓ ครั้ง นับว่า ท้าวสักกเทวราชขโมยไปซ่อนถึง ๒ ครั้งท่านก็จารใหม่ พอจารครั้งที่ ๓ แล้วเสร็จท้าว สักกเทวราชก็เอาฉบับเดิมทั้ง ๒ มาคืน จึงมีถึง ๓ ฉบับ แล้วได้นำคัมภีร์ทั้ง ๓ ฉบับไปมอบให้พระสังฆปาเล ณะ อักษรที่ปรากฏใน ๓ คัมภีร์ไม่ผิดเพี้ยนกันแม้แต่ตัวเดียว พระสังฆปาเลณะเห็นดังนั้นจึงได้สรรเสริญ ความสามารถของท่าน พร้อมทั้งมอบรรถถาให้ท่านแปล รรถถาที่เป็นฉบับแปลของท่านได้รับความ เชื่ออย่างมาก ชื่อเสียงของท่านก็ฟุ้งขจรขยายไปทั่วนับแต่บัดนั้น ฉะนั้น ในการแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค สามารถสรุปมูลเหตุได้ ๒ แนวทางใหญ่ ๆ คือ

๑) เพื่อทดสอบภูมิปัญญาของท่านพระพุทธโฆสะก่อนจะอนุญาตให้ทำการปริวรรตคัมภีร์ รรถถาจากภาษาสิงหลให้เป็นภาษาบาลี

๒) เพื่อยกย่องเชิดชูคณะสงฆ์สำนักมหาวีหารอันเป็นคณะที่ยึดถือรรถถาฉบับเดิมที่ สืบทอดมาแต่ครั้งพระมหินทเถระ ให้ได้รับความนิยมในหมู่ประชาชน โดยอาศัยคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ท่าน พระพุทธโฆสะแต่งไว้ นำเสนอความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ อันนำไปสู่การปฏิวัติวงการศึกษานิกาย สำนัก มหาวีหารให้เป็นที่นิยมอีกครั้ง

^๕ สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖) หน้า ๒๔๘-๒๕๐.

^๖ ชุศักดิ์ ทิพย์เกษร. พุทธศาสนาในศรีลังกา. (ธนบุรี: เจริญสินการพิมพ์, ๒๕๐๘) หน้า ๘๘.

ในการแต่งคัมภีร์ท่านนิยมอ้างอิงพระโบราณจารย์ โดยใช้คำระบุอย่างชัดเจนว่า โปราณ หรือ โปราณะ มีรูปแบบคล้ายกับการอ้างอิงพระพุทธรูปโดยใช้คำนำหน้าว่า เตนาหุ และ วุคตญเหตุ การอ้างอิงลักษณะนี้สามารถพบเห็นเป็นจำนวนมากในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นการนำเอาคำพูดของพระโบราณจารย์มา กล่าวอ้าง มีข้อสังเกตคือ การแต่งอรรถกถาโดยทั่วไปมีการอ้างอิงหลักฐานจากคัมภีร์ของสำนักต่างๆ มิได้จำกัดอยู่เพียงอรรถกถาของฝ่ายมหาวิหารเท่านั้น อรรถกถาภาษาสิงหลและภาษาอินเดียตอนใต้ที่ใช้อ้างอิงมีทั้งหมด ๑๕ คัมภีร์^{๑๑} คัมภีร์อรรถกถาที่ปรากฏว่านำมาใช้มากที่สุดคือ มหาอรรถกถา อุตตรวิหารอรรถกถา มหาปัจจรีและกรุงทอรรถกถา ส่วนที่ใช้เป็นหลักและเก่าแก่มากที่สุดคือ มหาอรรถกถา ท่านพระพุทโธสะ มักจะกล่าวอ้างด้วยคำว่า พระโบราณจารย์ ซึ่ง รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า “ ในเวลาที่กล่าวถึงอาจารย์ผู้แต่งและรวบรวมมหาอรรถกถานี้มักเรียกว่าโบราณจารย์บ้าง ปุพพจารย์บ้าง อรรถกถาจารย์ บ้าง อรรถกถิกาบ้าง ธรรมสังคาคาบ้าง ดังนั้น โบราณอรรถกถาและ ปุพพโปกุพพอรรถกถา หรือปุพพอรรถกถาจึงน่าจะเป็นชื่ออีกชื่อหนึ่งของมหาอรรถกถา เหมือนอย่างชื่อมูลอรรถกถาและอรรถกถา ซึ่งล้วนแต่เป็นชื่อที่มีความหมายถึงคัมภีร์ชุดเดียวกัน”^{๑๒} นอกจากนี้ยังมีคำที่ท่านพระพุทโธสะกล่าวอ้างอิงอรรถกถาของฝ่ายอภัยคีรีวิหารด้วยคำว่า เกจิ บ้าง อปเร บ้าง เอกจเจ บ้าง รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า “ เพราะโดยปกติแล้วพระพุทโธสะจะไม่กล่าวถึงงานของนิกายอื่นโดยชื่อตรงๆ แต่จะเลี่ยงไปใช้คำแทนอย่างที่เราคุ้น ในเวลานั้น เหมือนอย่างที่ใช้คำว่า เกจิ และ อปเร แทนอุตตรวิหารอรรถกถาอย่างที่เราคุ้นแล้ว นอกจากนี้ พระพุทโธสะได้ใช้หลักฐานและความคิดจากคัมภีร์นี้เป็นข้อมูลสำคัญอย่างมากเหมือนอย่างมหาอรรถกถา”^{๑๓} การแต่งในลักษณะนี้ถือเป็นที่เฉพาะตัวของท่านพระพุทโธสะ

จากการศึกษาพบว่า การอ้างอิงในลักษณะนี้มีอิทธิพลต่องานโดยภาพรวมของท่านพระพุทโธสะ เพราะเป็นแหล่งข้อมูลที่ท่านใช้อ้างอิงมาก เพียงแต่มิได้ระบุชื่อคัมภีร์ให้ชัดเจน ท่านเองก็มิได้ปฏิเสธมติของอาจารย์เหล่านั้นทั้งหมด บางครั้งกลับเห็นด้วยกับมติดของอาจารย์เหล่านั้น จึงเชื่อได้ว่า รูปแบบการแต่งเนื้อหา รวมทั้งอุปมาในอรรถกถาเก่ามีอิทธิพลต่องานของท่าน ความโดดเด่นของคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น พระมหา สยาม ราชวัตร ได้กล่าวไว้ว่า “ คัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านพระพุทโธสะจารย์อธิบายตอบคำถามโดยมีการขยาย ความที่ยาวมาก ยกอุปมาอุปไมย อ้างอิงข้อมูลที่เกี่ยวกับศีล สมภาติ ปัญญาจากพระไตรปิฎก ตัวอย่างการ ปฏิบัติในครั้งพุทธกาลมาประกอบคำอธิบายไว้มากมาย นอกจากนี้ท่านพระพุทโธสะจารย์ยังได้ใจความ บาลีนั้น ๆ ให้กระจ่างตามนัยแห่งอรรถกถาเก่า นำข้อวินิจฉัยต่างๆ พร้อมทั้งเรื่องราวที่เกิดขึ้นในลังกาซึ่งระบุ ไว้ในอรรถกถาเก่ามาแสดงไว้ตามสมควร โดยเฉพาะวาทะที่แตกต่างกันระหว่างมหาวิหารและนิกายอื่นที่เป็นคู่แข่ง ในขณะที่คัมภีร์วิมุตติมรรคอธิบายขยายความสั้น ๆ อ้างอิงข้อมูลไม่มากเหมือนคัมภีร์วิสุทธิ

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖) หน้า ๒๗๒.

^{๑๒} เล่มเดียวกัน. หน้า ๒๗๓.

^{๑๓} เล่มเดียวกัน. หน้า ๒๗๕.

มรรค”^{๑๔} คัมภีร์วิมุตติมรรคนี้ ท่านผู้แต่งคือพระอุปติสสเถระ ชาวอินเดีย มีเนื้อหาอธิบายพระไตรปิฎกด้วยเรื่องศีล สมาธิ ปัญญาแจกเช่นคัมภีร์วิสุทธิมรรค ด้วยความละม้ายคล้ายคลึงกันของคัมภีร์ทั้งสอง นักปราชญ์หลายท่านจึงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับคัมภีร์ทั้งสองว่า คัมภีร์ใดเกิดก่อนกัน ดังเช่น ดร. พี วี บาปัด นักปราชญ์ชาวอินเดียได้ให้ข้อสังเกตไว้ ๔ ประการคือ

๑. พระพุทธ โสสาจารย์ได้ศึกษาคัมภีร์วิมุตติมรรคของพระอุปติสสมาก่อนท่านยึดถือเอาโครงสร้างของวิมุตติมรรคของพระอุปติสสและขยายความในวิสุทธิมรรคให้พิศดาร
๒. พระอุปติสสได้ศึกษาวิสุทธิมรรคของพระพุทธโสมาก่อน และย่อวิสุทธิมรรคให้สั้นเข้าโดยตัดบทต่างๆออกในขณะที่เดียวกันก็นำข้อแก้ไขต่างๆไปใช้ให้ตรงกับคำสอนและมติของนิกายของท่าน
๓. คัมภีร์ทั้งสองเล่มนี้ได้ข้อมูลมาจากแหล่งเดียวกันคืออรรถกถา จากข้อมูลนี้เองท่านทั้งสองได้ตัดแปลงให้ตรงกับคำสอนและมติของแต่ละนิกายอันเป็นของตน
๔. เนื้อหาส่วนใหญ่ของคัมภีร์วิมุตติมรรคบางส่วนอาจจะเพิ่มเติมเข้าภายหลัง โดยพระสังฆปาละผู้แปลคัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นภาษาจีน ภายใต้อิทธิพลมหายาน^{๑๕}

โดยที่นักปราชญ์ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับข้อสังเกตที่ ๑ ผู้วิจัยก็เห็นด้วยกับข้อสังเกตนี้ เพราะคัมภีร์วิสุทธิมรรคอ้างอิงถึงกลุ่มอาจารย์บางพวกอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งอาจารย์บางพวกตามสำนวนวิสุทธิมรรค ก็คือพระอุปติสสเถระ พระอรรถกถาจารย์ที่คณะสงฆ์ฝ่ายอภิกษิรวิหารยกย่อง ความเห็นนี้สอดคล้องกับมติพระภิกษุจารย์ที่ว่า “ เอกจเจติ อุปติสสเถโร สนุชยาห ฯ เตเน हि विमुत्तिमकु के तदा वुत्तु ”^{๑๖} แปลว่า คำว่า เอกจเจ ท่านกล่าวหมายถึงพระอุปติสสเถระ ก็ ด้วยเหตุนี้ในคัมภีร์วิมุตติมรรคท่านจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

มีข้อที่น่าสังเกต คือ คัมภีร์วิมุตติมรรคไม่ปรากฏฉบับที่เป็นภาษาบาลี พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต) กล่าวไว้ว่า “ พระอุปติสสเถระได้รจนาไว้เป็นภาษาบาลี ต้นฉบับภาษาบาลีหายไป ยังเหลือต้นฉบับภาษาจีนที่พระปิฎกสังฆปาละแห่งฟูนานแปลถ่ายทอดไว้ในศตวรรษที่ ๖ แห่งคริสต์ศักราช ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๗๕ พระเอฮารา (N.R.M. Ehara) เจ้าอาวาสวัดนิกายนิจiren ในญี่ปุ่นร่วมกับพระโสมเถระ (V.E.P. Pulle) และพระเขมินทเถระ (G.S. Prelis) แปลวิมุตติมรรคจากภาษาจีนสู่ภาษาอังกฤษและจัดพิมพ์เผยแพร่รูป

^{๑๔} พระมหาสยาม ราชวัตร. การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓) หน้า ๑๖๑.

^{๑๕} P.V.Bapat.. Yimuttimagga and Visuddhimagga : A Comparative Study (Poona: The Calcutta Oriental Press,1937) p.Introduction.

^{๑๖} ปรมตฺถ ๑/๑๒๑/๑๗๕

เล่มหนังสือเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔”^{๑๑} ทั้งที่เป็นคัมภีร์ภาษาบาลี แต่ไม่ปรากฏต้นฉบับภาษาบาลี เนื่องจากต้นฉบับได้สูญหายไป แต่ได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาอื่นจนกระทั่งเป็นภาษาไทยด้วยฉบับภาษาจีน มีการตั้งข้อสังเกตว่า การแปลจากต้นฉบับที่เป็นภาษาบาลีสู่ภาษาจีนแปลครบถ้วนหรือไม่ เพราะคัมภีร์ภาษาจีนส่วนใหญ่มักจะแปลเอาความ เนื้อหาที่ไม่ค่อยตรงกับต้นฉบับทั้งหมด มีการตัดทอนเนื้อหาให้สั้น ลักษณะดังกล่าวนี้ ดร.ประพจน์ อัสววิรุฬหการ ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ มลทินปัญหาฉบับภาษาบาลีกับฉบับภาษาจีน ” ระบุถึงเรื่องการเขียนคัมภีร์มีมลทินปัญหาในภาษาจีนมีเนื้อหาของสำนวนไม่เท่ากันว่า “ ความสัมพันธ์ระหว่างสำนวนต่างๆ เป็นอย่างไร ข้อนี้อาจสันนิษฐานไปต่างๆว่า สำนวนสั้นอาจจะเป็นฉบับแรก แล้วขยายต่อๆมา หรือเดิมสำนวนยาวเขียนขึ้นก่อนแล้วมีการย่อให้สั้นเข้า ”^{๑๒}

จึงกล่าวได้ว่า สำนวนภาษาบาลีที่ถ่ายทอดมาเป็นภาษาจีนสามารถสรุปได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

- ๑.กลุ่มที่มีการต่อเติมเนื้อความให้ยาวขึ้น ขยายเนื้อหาให้พิศดารในบางจุด
- ๒.กลุ่มที่มีการตัดทอนเนื้อความให้สั้นเข้า จับแต่ประเด็นที่สำคัญของเนื้อหา

คัมภีร์วิมุตติมรรคจัดอยู่ในลักษณะกลุ่มที่ ๒ เพราะเนื้อหาค่อนข้างจะสั้นกระชับ เข้าใจง่าย ไม่มีผลความอื่น ๆ เช่น อุปมาอุปไมย เนื้อเรื่องประกอบ เป็นต้น และลีลาในการประพันธ์ก็ไม่ค่อยโดดเด่นอะไรที่เป็นแบบเฉพาะให้สังเกตเห็นเป็นสำนวนเฉพาะของคัมภีร์

๓.๑.๔.ความปรารถนาของท่านพระพุทธโฆสะในการแต่งคัมภีร์

ท่านพระพุทธโฆสะได้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นผลงานยิ่งใหญ่อันช่วยคุณประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาตลอดจนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์อื่น ๆ อีกทั้งสิ้น ๑๕ คัมภีร์ซึ่งล้วนแต่สำคัญทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงได้รับการสดุดีเกียรติคุณจากนักปราชญ์รุ่นหลังว่าเป็นพระเถระที่

- ๑) ประกอบด้วยศรัทธาปัญญาและความเพียรอันบริสุทธิ์ยิ่ง
- ๒) รุ่งเรืองด้วยกองคุณมีศีล อจาระ ความซื่อตรง และความอ่อนโยน เป็นต้น
- ๓) สามารถหยั่งลงสู่ชฎคือลัทธิของตนและลัทธิของฝ่ายอื่น
- ๔) ประกอบด้วยความเฉียบแหลมด้วยปัญญา
- ๕) มีอานุภาพแห่งญาณไม่ติดขัดในคำสอนของพระศาสดากับทั้งอรรถกถาอันต่างด้วยปริยัติ

คือพระไตรปิฎก

^{๑๑} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ. วิมุตติมรรค. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๘) หน้า (๖).

^{๑๒} ประพจน์ อัสววิรุฬหการ. มลทินปัญหาฉบับภาษาบาลีกับภาษาจีน. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖) หน้า ๑๐๒. (บาลีสันสกฤตวิชาการ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี มหาจุฬาราชวิทยาลัย และครบรอบพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พ.ศ.๒๕๓๖ นายปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์ บรรณาธิการ)

๖) รู้ไวยากรณ์มาก

๗) เป็นมหากวี ยอดนักพูด พูดคำที่ควรพูดในเวลาที่เหมาะสม ประกอบด้วยคำพูดสละสลวย ไพเราะยิ่ง ซึ่งเปล่งออกโดยง่ายที่ความพร้อมแห่งกรรมทำให้เกิด

๘) เป็นเครื่องประดับวงศ์ของพระเถระสำนักมหาวีหาร เป็นประทีปแห่งเถรวาท มีปัญญามั่นคงดีในอุตรนิมุตตธรรมอันประดับด้วยคุณมือนิภิตญา ๖ เป็นต้น มีปฏิสัมพันธ์ที่แตกฉานเป็นบริวาร

๙) มีปัญญาไพบุลย์หมดจด^{๑๕}

การแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้สำเร็จเรียบร้อยดีเป็นภาษาบาลีได้ ๕๘ ภาณวาร มีคำปรารภถึงการแต่งที่ท่านกล่าวไว้ในเบื้องต้นของคัมภีร์ว่า

“ บัดนี้ ข้าพเจ้าจะอธิบายความแห่งคาถาที่พระพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ตรัสไว้ซึ่งแยกประเภทเป็นศีลเป็นต้นตามเป็นจริงพระโยคีเหล่าใดในพระศาสนานี้ได้บรรพชาที่แสนยากในศาสนาของพระชินเจ้าเมื่อไม่รู้จักทางสู่ความบริสุทธิ์สายตรงปลอดภัย ประมวลธรรมมีศีลเป็นต้นไว้ตามเป็นจริง แม้พากเพียรอยู่ก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จ ข้าพเจ้าจักกล่าวปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทธิมรรค มีวินิจฉัยที่บริสุทธิ์ดี อาศัยเทศนานัยแห่งพระสงฆ์สำนักมหาวีหาร อันจะทำให้พระโยคีเหล่านั้นปราโมชใจ สาธุชนทั้งหลาย ขอท่านทั้งปวงผู้ปรารถนาความบริสุทธิ์ จงพิจารณา (ตาม) ข้าพเจ้าผู้กำลังจะกล่าวปกรณ์วิเสส ชื่อ วิสุทธิมรรค โดยเคารพ ”

ในตอนท้ายคัมภีร์ได้กล่าวปกรณ์วสาณคาถา (คาถาท้ายปกรณ์) เป็นคาถาที่แสดงถึงความตั้งใจของท่านว่า

“ การวินิจฉัยความแห่งวิสุทธิมรรค ที่แยกออกเป็นศีลเป็นต้นเหล่านั้นมีกล่าวไว้ในนัยแห่งอรรถกถาแห่งนิกายทั้ง ๕ (ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย) เพราะประมวลนัยแห่งอรรถกถาทั้งหมดนั้นมา (กล่าว) ไว้เป็นส่วนมาก การวินิจฉัย (ในวิสุทธิมรรค) นั้นพ้นจากโทษคือการคละเคล้าปะปนกันอย่างยุ่งเหยิงทั้งหมดฉะนั้นจึงขอประกาศว่าผู้บำเพ็ญเพียรทั้งหลาย มีปัญญาบริสุทธิ์ปรารถนาความบริสุทธิ์พึงทำความเอื้อเฟื้อในวิสุทธิมรรคนั้น เทอญ ข้าพเจ้าผู้ปรารถนาให้พระสังฆธรรมมั่นคง แต่งปกรณ์ชื่อวิสุทธิมรรค

^{๑๕} ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, ปริทัศน์วรรณคดีบาลี (เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ๒๒๒๑๓๓๔). (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) หน้า ๓.

นี่ตามคำอาราธนาของพระภทนต์สังฆपालเถระผู้มีความประพฤตินั้น สะอาด และขัดเกลากิเลส ประพฤติตามพระวินัยอย่างเพียบพร้อม มั่นคงอยู่ในการปฏิบัติ(กรรมฐาน)มีจิตประดับด้วยคุณมีขันติโสรจจะ และเมตตาเป็นต้น ผู้เกิดในวงศ์ของพระเถระสำนักมหาวิหารผู้เป็น วิภชชาภิ (กล่าวแยกแยะธรรม) ที่ประเสริฐ มีชื่อเสียงนับว่า ได้ สะสมบุญไว้ด้วยเดชานุภาพแห่งบุญนั้น (จึงทำให้) สัตว์ทั้งหลาย ได้รับความสุข ปกรณ์วิเสส ชื่อวิสุทธีมรรคนั้น สำเร็จเรียบร้อยแล้ว ในที่นี้ โดยไม่มีอันตรายชัดเจนเป็นภาษาบาลี ๕๘ ภาณวาร ขอความปรารถนาอันดีงามทั้งหลายของสัตว์โลกจงพลัน โดยไม่มี อันตรายชัดเจนเหมือนอย่างปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทธีมรรคนั้น เทอญ ”

๓.๑.๕.ประวัติช่วงปลายชีวิตของท่านพระพุทธโฆสะ

ประวัติของท่านส่วนนี้บางคัมภีร์มิได้กล่าวไว้เลย จะกล่าวแต่เพียงว่า เมื่อท่านทำงาน ปริวรรตคัมภีร์เสร็จแล้วก็ได้เดินทางกลับประเทศอินเดีย แต่คัมภีร์ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าท่านมรณภาพที่ใด นั้นคือ คัมภีร์พุทธ โฆสุปปีตติกับคัมภีร์พุทธ โฆสนิทาน กล่าวไว้ตรงกันในปริจเฉทที่ ๘ มีใจความว่า หลังจาก ท่านทำภารกิจเสร็จแล้วก็กลับไปหาอุปัชฌาย์แสดงผลงานถวายแล้วก็กล่าวขอมาโทษต่ออุปัชฌาย์ เมื่อได้ รับยกโทษแล้วก็ไปเยี่ยมบิดามารดา ภายหลังเมื่อบิดามารดาเสียแล้วท่านก็เดินทางไปนมัสการพระศรีมหา โโพธิ์ที่พุทธคยาและมรณภาพที่นั่นแล้วก็กลับไปเกิดที่สวรรค์ชั้นดุสิต อัญญาของท่านถูกฝังไว้ใกล้กับต้นพระ ศรีมหาโพธิ์และได้มีผู้สร้างสถูปครอบไว้ นอกจากนี้ในคัมภีร์ยังได้กล่าวถึงคำทำนายที่ว่า ในสมัยของพระศรี อาริยมตโดยท่านจะถือกำเนิดเป็นมนุษย์และจะได้เป็นพระสาวกผู้เลิศกว่าสาวกใดๆ ด้านสติปัญญาใน ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น แต่มติข้อนี้ก็มิหนักวิชาการในสมัยปัจจุบันบางท่านกล่าวไว้ขัดแย้ง ดังเช่น อาจารย์พัฒน์ เฟื่องผลา กล่าวไว้ว่า “ พระพุทธโฆสะปรินิพพานที่ไหนไม่ได้บอกเอาไว้ เพียงแต่ทราบว่ ใน ประเทศกัมพูชามีวิหารเก่าแก่หลังหนึ่งชื่อว่าพุทธ โฆสวิหารและมีตำนานเล่ากันว่า พระพุทธโฆสอาจารย์ ปรินิพพานที่ประเทศกัมพูชา เรื่องนี้เท็จจริงเป็นอย่างไรยังไม่มีใครกล้ายืนยัน ”^{๒๐} ข้อคิดเห็นนี้มีความขัดแย้ง กันอย่างชัดเจนกับคัมภีร์ทั้งสองข้างต้นที่ระบุว่า ท่านพระพุทธโฆสมรณภาพที่พุทธคยาแล้วไปเกิดที่สวรรค์ ชั้นดุสิตทั้งยังระบุไว้ว่า จะได้ไปเกิดเป็นพระสาวกผู้เลิศด้วยปัญญาในสมัยของพระศรีอาริยมตโดยด้วย แต่ พัฒน์ เฟื่องผลาดังข้อสังเกตที่ต่างออกไปโดยใช้สำนวนว่า “ ท่านพระพุทธโฆสะปรินิพพาน ” ซึ่งเป็นสำนวน ที่ใช้กับพระอรหันตสาวกและสถานที่ปรินิพพานก็เป็นประเทศกัมพูชาด้วยไม่ใช่ที่พุทธคยาดังคัมภีร์ข้างต้น นอกจากนี้ยังสรุปประเด็นว่า เรื่องนี้ยังไม่มีข้อเท็จจริงที่ใครกล่าวยืนยัน ดังนั้น การที่จะสรุปว่า ท่านนิพพาน

^{๒๐} พัฒน์ เฟื่องผลา. ประวัติวรรณคดีบาลี. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (ปรามณูรี: โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ ค่ายธนະรัชต์, ๒๕๒๔) หน้า๑๓๗.

ที่กัมพูชา หรือมรณภาพที่พุทธศตวรรษที่ยังไม่สามารถยืนยันได้แน่นอนว่าข้อเท็จจริงเป็นเช่นนั้น ประวัติของท่าน พระพุทธโฆสะในส่วนนี้ยังไม่ชัดเจนควรจะได้รับการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๓.๒. โครงสร้างของเนื้อหา

คัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายเนื้อหาโดยยึดหลักไตรสิกขา คือ สติ สมาธิ ปัญญา เป็น บทกระตุ้สำคัญในการดำเนินเรื่อง โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ภาคตามหลักไตรสิกขามี ๒๓ บท ท่านเรียบเรียงสงเคราะห์เข้าในไตรสิกขาไว้ ดังนี้คือ บทที่ ๑ สตินิเทศ และบทที่ ๒ ธุดังคินิเทศ จัดเข้าในหมวดสติ บทที่ ๓ กัมมัฏฐานคณินิเทศ จนถึง บทที่ ๑๓ อภิญญานิเทศ จัดเข้าในหมวดสมาธิ ตั้งแต่บทที่ ๑๔ ขันธนิเทศ จนถึงบทสุดท้าย บทที่ ๒๓ ปัญญาภาวนานิสสังสนิเทศ จัดเข้าในหมวดปัญญา

๓.๓. กระบวนการนำเสนอเนื้อหาโดยทั่วไป

๓.๓.๑. การแต่งคัมภีร์

ในคัมภีร์สุโฆชาลังการได้จำแนกลักษณะการแต่งวรรณคดีบาลี ไว้ ๓ ประการ คือ

- ๑) ปัชชะ แต่งแบบเป็นร้อยกรอง
- ๒) คัชชะ แต่งแบบร้อยแก้ว
- ๓) วิมิสสะ แต่งแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง^{๒๐}

ด้วยลักษณะการแต่งคัมภีร์อันเป็นวรรณคดีบาลีดำเนินไปในรูปแบบทั้ง ๓ อย่างนี้ การแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ใช้ลักษณะการแต่งแบบวิมิสสะ คือ ผสมผสานกันทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองเป็นลักษณะการแต่งแบบอรรถกถา แต่ต่างจากอรรถกถาตรงที่แต่งอธิบายความพระไตรปิฎกทั้ง ๓ ปิฎก อรรถกถาต่าง ๆ จะแต่งอธิบายพระไตรปิฎกแต่ละปิฎกเท่านั้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้จัดประเภทเป็น “ ปกรณ์พิเศษ ”

ลักษณะการแต่งก็ดำเนินไปในแนวทางเดียวกันกับอรรถกถา เรียบเรียงตามลำดับนี้ คือ

- ๑) ปณามคาถา คาถาบูชาพระรัตนตรัย
- ๒) อุทเทศคาถา หรือ นิทานคาถา คือ บทนำ
- ๓) สารัตถะ คือ ส่วนเนื้อหา
- ๔) นิคมนคาถา คือ บทสรุป

รูปแบบนี้เป็นรูปแบบสามัญที่นิยมแต่งกันเป็นส่วนมาก แต่พระอรรถกถาจารย์แต่ละท่านก็มีลีลาในการนำเสนอที่แตกต่างกันไปเป็นแนวเฉพาะตน ท่านพระพุทธโฆสะก็แต่งตามแนวทางที่พระอรรถ

^{๒๐} คัมภีร์สุโฆชาลังการ. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปลโดย น.อ.แย้ม ประพัฒน์ทอง. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดตีพิมพ์พุทธศักราช ๒๕๐๔) คาถาที่ ๘ ปริจเฉทที่ ๑ หน้า ๔.

กถาจารย์รุ่นก่อน ๆ แต่งเอาไว้ ดังจะเห็นได้ว่า การแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ท่านดำเนินตามแนวทางของคัมภีร์สำคัญซึ่งมีอยู่แต่เดิมเช่น คัมภีร์วิมุตติมรรค เป็นต้นมาเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการแต่งบางแห่งก็คัดค้นรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของท่านขึ้นมาเองด้วย

๓.๓.๒. ลักษณะด้านไวยากรณ์

๑. รูปวิเคราะห์

ท่านพระพุทธโฆสะได้อธิบายศัพท์ด้วยรูปวิเคราะห์เป็นหลักสำคัญดังที่ รศ.ดร.สุภาพรธณ บางช้าง ได้ให้ทัศนะไว้ว่า “ภาษาบาลีในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นภาษาบาลีมาตรฐาน มีการใช้ศัพท์ไวยากรณ์ที่ต่างไปจากศัพท์ที่ใช้ตามกฎไวยากรณ์กัจจายณะในสมัยหลัง”^{๒๒} การใช้วิเคราะห์ศัพท์ทางไวยากรณ์ถือเป็นวิธีหนึ่งในรูปแบบการอธิบายทางวรรณคดีบาลี มีประโยชน์ช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจในศัพท์นั้น ๆ ถูกต้องและช่วยให้ไม่แปลไปเป็นอย่างอื่น มีความเข้าใจตรงกันตามประสงค์ของผู้แต่ง ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ ชุตงคนิเทศว่า

“อิมานิ ปน เตน เตน สมาทาเนน ชุตกิลเสตตดา ชุตสฺส ภิกฺขุโน องฺคานิ กิลเสชฺชนโต
วา ชฺตุนฺติ ลทฺชโฆหารํ ฌาณํ องฺกเมเตสนฺติ ชฺตงฺคานิ อถวา ชฺตานิ จ ตานิ ปฏิปกฺขณิทฺชุนฺโต องฺคานิ
จ ปฏิปตฺติยาติปี ชฺตงฺคานิติ วุตฺตํ”^{๒๓}

แปลว่า ก็ (คำนี้) ได้กล่าวไว้แล้ว (ในตอนแก้บรรณแห่งคำชฺตงค์) ว่า องค์เหล่านี้ชื่อว่า ชฺตงค์ เพราะเป็นองค์แห่งภิกษุผู้ชื่อว่า ชฺตตะ เหตุเป็นผู้กำจัดกิเลสได้ด้วยการสมทานนั้น ๆ, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ชฺตงค์ เพราะมีญาณอันได้โฆหารว่า ชฺตตะ เหตุเป็นเครื่องกำจัดกิเลสเป็นองค์, อีกนัยหนึ่ง องค์เหล่านี้ชื่อว่า ชฺตตะ เพราะกำจัดโทษอันเป็นข้าศึกด้วย เป็นองค์แห่งความปฏิบัติด้วย แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ชฺตงค์ ดังนี้

บทนี้เป็นลักษณะการอธิบายที่ผู้แต่งพยายามสื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่า เนื้อหาสาระที่นำเสนอในบทนี้ไม่ต้องการให้เข้าใจเรื่องอื่นนอกเหนือไปจาก คำว่า ชฺตงค์ อันหมายถึงองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลสเท่านั้น เป็นการอธิบายที่สื่อให้เข้าใจในมุมมองของผู้แต่งเป็นสำคัญ

^{๒๒} รศ.ดร.สุภาพรธณ บางช้าง. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖) หน้า ๒๐๒.

^{๒๓} วิสุทธิ ๑/๑๐๐

๒. การอธิบายรูปศัพท์

เป็นการอธิบายถึงหน้าที่และที่มาของรูปศัพท์ซึ่งมีรูปที่ไม่เป็นที่คุ้นเคยนักหรือมีรูปที่กำกวม สามารถจะใช้เป็นความหมายอื่นก็ได้ ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ สีนินเทศว่า

เนว ทวายาติ น ความทารถาทยो วिय ทวตุถ์ ๑ กิพานิมิตตุนติ วุตตุ่ โหติ ๑
 น มทายาติ น มุฏจิกมถลาทยो วिय มทตุถ์ ๑ พลมทนิมิตตุ่ โปริสมทนิมิตตญจาติ วุตตุ่ โหติ ๑ น มณฺฑนายาติ
 น อนฺเตปุริกเวเลียทยो วिय มณฺฑนตุถ์ ๑ องคปจจจนัน ปินนภาวนิมิตตุนติ วุตตุ่ โหติ ๑ น วิภูสนายาติ น
 นฏฺจนจกาทโย วिय วิภูสนตุถ์ ๑ ปสนฺนจจนวิวัฒนตานิมนตุนติ วุตตุ่ โหติ^{๒๔}

แปลว่า บทว่า น ทวาย คือ เพื่อทวะ อธิบายว่า มุ่งจะเล่นเช่นคังทารถทั้งหลายมีคามทารถ
 เป็นต้น หามิได้ บทว่า น มทาย คือเพื่อมทวะ อธิบายว่า มุ่งมัวเมาในกำลังกายและมุ่งมัวเมาในความเป็นผู้ชาย
 เช่นคังพวกเป็นนักมวย เป็นต้น หามิได้ บทว่า น มณฺฑนาย คือเพื่อมณฺฑนะ อธิบายว่า มุ่งภาวะคือการทำ
 อวัยวะใหญ่่น้อยให้อิ่มเอิบ เช่นคังหญิงชาววังและหญิงแพศยา เป็นต้น หามิได้ บทว่า น วิภูสนาย คือ เพื่อ
 วิภูสนะ อธิบายว่า มุ่งความมีจิตวิวรรณสคติ เช่นคังตัวละครและตัวระบำ เป็นต้น หามิได้

บทนี้ลง ส วิภคฺติ เป็นจตุตถวิภคฺติซึ่งมีอยู่ ๓ รูปด้วยกัน คือ สุต อาย ตถ ในที่นี้ลง อาย ท่าน
 ผู้แต่งไม่ต้องการให้เข้าใจเป็นอย่างอื่น นอกจากเข้าใจเป็นจตุตถวิภคฺติ จึงอธิบายขยายความออกมาเป็น ตถ
 เพราะว่ารูป อาย นี้สามารถที่จะเป็นอดีตถึงวิภคฺติที่ ๓-๖ เอกพจน์ได้ด้วยเพื่อผู้อ่านจะได้ไม่เข้าใจคลาด
 เคลื่อนไปจากความประสงค์ของผู้แต่งท่านจึงต้องอธิบายรูปศัพท์ให้ชัดเจน

๓. การอธิบายความหมายของรูปศัพท์

เป็นการอธิบายความหมายของรูปศัพท์ที่เป็นบทตั้งเพื่อสื่อให้เข้าใจความหมายตามที่
 ประสงค์ ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ สีนินเทศว่า

เอตุถ จ เนว ทวายาติ เอตุ โมหุปนีสุสยปฺปหานตุถ์ วุตตุ่ ๑ น มทายาติ เอตุ
 โทสุปนีสุสยปฺปหานตุถ์ ๑ น มณฺฑนายาติ เอตุ รากุปนีสุสยปฺปหานตุถ์ ๑ เนว ทวาย
 น มทายาติ เจตุ อตฺตโน สโยชนูปฺปตฺติปฏิเสชนตุถ์ ๑ น มณฺฑนายาติ เจตุ ปฺรสุสปี
 สโยชนูปฺปตฺติปฏิเสชนตุถ์ ๑ จตุหิปี เจเตหิ อโยนิโส ปฏิปฺตฺติยา กามสุขลฺลิกานุโยคสุส จ ปหานัน วุตตุนติ
 เวทิตพฺพ^{๒๕}

แปลว่า อนึ่ง บัณฑิตพึงทราบว่ ในบททั้ง ๔ นั้น บทว่า เนว ทวาย นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ตรัสเพื่อละความเป็นอุปนิสัยแห่งโมหะ บทว่า น ทวาย นั้น ตรัสเพื่อละความเป็นอุปนิสัยแห่งโทสะ สองบท
 ว่า น มณฺฑนายาติ น วิภูสนายาติ นั้น ตรัสเพื่อละความเป็นอุปนิสัยแห่งราคะ อนึ่ง สองบทว่า เนว ทวาย น มทาย

^{๒๔}วิสุทธิ ๑/๓๕

^{๒๕}วิสุทธิ ๑/๓๕

นี้ ตรัสเพื่อกันความเกิดขึ้นแห่งสังโยชน์สำหรับตน สองบทว่า น มนุชานาย น วิภูษนาย นี้ ตรัสเพื่อกันความเกิดขึ้นแห่งสังโยชน์สำหรับคนอื่นด้วย อนึ่ง การละอโยนิโสปฏิบัติและกามสุขัลลิกานุโยคก็เป็นอันตรัสด้วยบททั้ง ๔ นั้นด้วย

ความหมายของคำนี้อาจแปลได้หลายหลาย ในที่นี้มีความหมายเป็นอย่างนี้ และท่านผู้แต่งก็พยายามสื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาตรงตามนี้ เพราะว่าศัพท์แต่ละศัพท์มีความหมายหลายอย่าง หากกล่าวในแง่ของหลักบาลีไวยากรณ์ย่อมไม่ผิด แต่ในทางความหมายอาจจะไม่ตรง

๓.๓.๓. ลักษณะเฉพาะด้านเนื้อหา

๑. การตั้งประเด็นคำถามเป็นสารบาญของเรื่อง

เนื้อหาสาระที่สำคัญของคัมภีร์วิสุทธิมรรค ก็คือ เรื่องศีล สมาธิและปัญญา ในการนำเสนอเนื้อหานั้น หากท่านจะเริ่มอธิบายเรื่องอะไร ก็จะตั้งประเด็นคำถามขึ้นก่อนเสมอคล้ายกับว่าเป็นการทำสารบาญเพื่อให้ผู้อ่านได้มองเห็นภาพโดยสังเขปของเรื่องที่จะอ่านก่อนแล้วจึงนำเข้าสู่เนื้อหาสาระโดยละเอียดต่อไป

ในการอธิบายเนื้อหาส่วนศีล มีการตั้งคำถามไว้ ๗ ข้อ คือ

๑. กิ สิลฺ (อะไรคือศีล)
๒. เกนฺภูเจน สิลฺ (ศีลว่าโดยอรรถว่าอย่างไร)
๓. กานฺสุส สกฺขณฺรสฺปฺจฺจฺปฺฏฺจฺจฺนปฺทฺฏฺจฺจฺนานิ (อะไรคือลักษณะรสสภาวะที่ปรากฏและปทัฏฐานของศีล)
๔. กิมาณิสฺสํ สิลฺ (ศีลมีอะไรเป็นอานิสงส์)
๕. กตฺติวโร เจตํ สิลฺ (ศีลมีกี่ชนิด)
๖. โภ จสฺส สกฺกิลโส (อะไรเป็นความเศร้าหมองของศีล)
๗. กิ โวทานํ (อะไรคือความผ่องแผ้วของศีล)

ในการอธิบายเนื้อหาส่วนสมาธิ มีการตั้งคำถามไว้ ๘ ข้อ คือ

๑. โภ สมาธิ (อะไรคือสมาธิ)
๒. เกนฺภูเจน สมาธิ (สมาธิว่าโดยอรรถว่าอย่างไร)
๓. กานฺสุส สกฺขณฺรสฺปฺจฺจฺปฺฏฺจฺจฺนปฺทฺฏฺจฺจฺนานิ (อะไรคือลักษณะรสสภาวะที่ปรากฏและปทัฏฐานของสมาธิ)
๔. กตฺติวโร สมาธิ (สมาธิมีกี่ชนิด)
๕. โภ จสฺส สกฺกิลโส (อะไรเป็นความเศร้าหมองของสมาธิ)
๖. กิ โวทานํ (อะไรคือความผ่องแผ้วของสมาธิ)
๗. กถํ ภาเวตฺพุโป (ควรเจริญสมาธิอย่างไร)

๒. การอธิบายโดยมุ่งเนื้อหาสาระเป็นหลัก

เป็นการอธิบายความหมายของเรื่องนั้นๆ ไปเรื่อยไม่มีการยกตัวอย่างประกอบแต่อย่างใด ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิธรรมรค ภาคที่ ๑ สีสันเทศว่า

วุดตฺตญฺเหตฺ อจฺจโรคฺจรสมฺปนฺโนติ อตฺถิ อจฺจโร อตฺถิ อนจฺจโร ตตฺถ กตฺโม อนจฺจโร กายิโก วิตฺติกฺกโม วาจสิโก วิตฺติกฺกโม กายิกวาจสิโก วิตฺติกฺกโม อยฺม วุจฺจติ อนจฺจโร สพฺพมฺปิ ทุสฺสึสึยฺ อนจฺจโร อิเชกฺจฺโจ เวพฺพทาเนน วา ปตฺตทาเนน วา ปุปฺผผลฺสินานทนฺตกฺกฐทาเนน วา จาณฺณมฺยตาย วา มุคฺคสุปฺตาย วา ปาริภฺยตาย วา ชงฺฆเปสฺนิเกน วา อณฺฺตรณฺฺตรเนน วา พุทฺธปฺภิกฺกฺกุณฺฺณเจเน มิจฺฉาชีเวเน ชีวิตฺ กปฺเปติ อยฺม วุจฺจติ อนจฺจโร ตตฺถ กตฺโม อจฺจโร กายิโก อวิตฺติกฺกโม วาจสิโก อวิตฺติกฺกโม กายิกวาจสิโก อวิตฺติกฺกโม อยฺม วุจฺจติ อจฺจโร สพฺพปฺปิ สีสฺสวโร อจฺจโร อิเชกฺจฺโจ น เวพฺพทาเนน (วา) น ปตฺตทาเนน (วา) น ปุปฺผผลฺสินานทนฺตกฺกฐทาเนน (วา) น จาณฺณมฺยตาย (วา) น มุคฺคสุปฺตาย (วา) น ปาริภฺยตาย (วา) น ชงฺฆเปสฺนิเกน (วา) น อณฺฺตรณฺฺตรเนน (วา) พุทฺธปฺภิกฺกฺกุณฺฺณเจเน มิจฺฉาชีเวเน ชีวิตฺ กปฺเปติ อยฺม วุจฺจติ อจฺจโร...^{๒๗}

แปลว่า จริงอยู่พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวคำนี้ไว้ว่า “คำว่า ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจระ” มีนิตเทศว่า อาจารย์ก็มี อนุจารย์ก็มี ใน ๒ อย่างนั้น อนุจารย์เป็นไหน ความละเมิดทางกาย ความละเมิดทางวาจา ความละเมิดทั้งทางกายทั้งทางวาจา นี่ท่านเรียกว่า อนุจารย์ ความเป็นผู้รู้สึกแม่ทั้งหมด ก็ชื่อ อนุจารย์ ภิกษุกลางรูปในธรรมวินัยนี้ ย่อมเลี้ยงชีวิตด้วยการให้ไม้ไผ่บ้าง ด้วยการให้ใบไม้บ้าง ด้วยการให้ดอกไม้ ผลไม้ เครื่องสนานและไม้สีฟันบ้าง ด้วยการทำตัวดำ (เพื่อจะให้เขารัก) บ้าง ด้วยพูด (เล่นเป็นจริง) เป็นแกงถั่วบ้าง ด้วยทำตัวเป็นที่เลี้ยงทารกบ้าง ด้วยการรับสื่อบ่าวให้เขาบ้าง หรือด้วยมิจฉาชีวะอย่างอื่นๆ ที่พระพุทธรเจ้าทรงรังเกียจ นี่ก็ชื่อว่า อนุจารย์

ใน ๒ อย่างนั้น อาจารย์เป็นไหน ความไม่ละเมิดทางกาย ความไม่ละเมิดทางวาจา ความไม่ละเมิดทั้งทางกายทั้งทางวาจา นี่ท่านเรียกว่าอาจารย์ สีสสังวรแม่ทั้งหมดก็ชื่อว่าอาจารย์ ภิกษุกลางรูปในธรรมวินัยนี้ ไม่เลี้ยงชีพด้วยการให้ไม้ไผ่ก็ดี ไม่เลี้ยงชีพด้วยการให้ใบไม้ก็ดี ไม่เลี้ยงชีพด้วยการให้ดอกไม้ ผลไม้ เครื่องสนานและไม้สีฟันก็ดี ไม่เลี้ยงชีพด้วยการทำตัวดำ (เพื่อจะให้เขารัก) ก็ได้ ไม่เลี้ยงชีพด้วยพูด (เล่นเป็นจริง) เป็นแกงถั่วก็ดี ไม่เลี้ยงชีพด้วยทำตัวเป็นที่เลี้ยงทารกก็ดี ไม่เลี้ยงชีพด้วยการรับสื่อบ่าวให้เขาก็ดี ไม่เลี้ยงชีพด้วยมิจฉาชีวะอย่างอื่นๆ ที่พระพุทธรเจ้าทรงรังเกียจ นี่ก็เรียกว่าอาจารย์...

การนำเสนอเนื้อหาในลักษณะนี้มีมากโดยท่านจะอธิบายความหมายของคำนั้นๆ ที่ท่านเห็นว่าเข้าใจยากไปตามลำดับ แยกประเด็นออกมาให้ชัดเจน มีก็อย่าง อะไรบ้าง มีรากศัพท์เป็นมาอย่างไร แต่ละศัพท์มีความหมายว่าอย่างไร ก็อธิบายให้เข้าใจและเห็นอย่างชัดเจน

๓. การอธิบายโดยยกเหตุการณ์สมัยพุทธกาลมาประกอบ

เป็นการนำเอาเรื่องราวที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลมาประกอบเพื่อให้เนื้อหามีความหนักแน่น น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ สีสนิเทศว่า

เถรสฺส กิร อธฺนา ปพฺพชิตฺตสฺส ปิณฺฑาย จรโต เอกํ อิตฺถิ ทิสฺวา ราโค อุปฺปชฺชติ ฯ ตโต อานนฺทเถโร อาห

กามราเคน ทฺยฺหามิ

จิตฺตํ เม ปรีทฺยฺหติ

สาธุ นิพฺพาปนํ พุรุหิ

อนุกมฺปาย โคตฺมาติ ฯ

เถโร อาห

สธฺฉาย วิปรีเยสา

จิตฺตฺนเต ปรีทฺยฺหติ

นิमितฺตํ ปรีวชฺเชหิ

สุภํ ราคุปฺสญฺหิตํ

อสุภาย จิตฺตํ ภาเวหิ

เอกคฺคํ สฺตฺสมาหิตํ

สงฺขารे ปฺรโต ปฺสฺส

ทฺกฺขโต โน จ อตฺตโต

นิพฺพาเปหิ มหาราคํ

มา ทฺยฺหิตฺโต ปฺนปฺปฺนฺนติ ฯ

เถโร รากํ วิโนเทตฺวา ว ปิณฺฑาย จริ^{๒๔}

แปลว่า ได้ยินว่า เมื่อพระเถระบวชได้ไม่นาน (ตามพระอานนทเถระ) ไปเที่ยวบิณฑบาต รากะเกิดขึ้นเพราะเห็นหญิงคนหนึ่งเข้า ท่านจึงเรียนพระอานนทเถระว่า

ข้าแต่ท่านผู้โคตมโคตร ข้าพเจ้าถูกกามราคะเผาเอา

จิตของข้าพเจ้าร้อนรื้อน สาธุ ขอพระองค์เจ้า ได้กรุณาบอก

อุบายดับร้อนด้วยเถิด

พระเถระจึงบอกว่า

จิตของท่านร้อนรื้อนเพราะแส่สำคัญผิดไป ท่านจงเว้น

สุกฺกนิมิตฺตอันเป็นทางเกิดราคะเสีย จงอบรมจิตให้ตั้งมั่นแน่วแน่

ด้วยอสุกฺกสติญฺญา จง (พิจารณา) เห็นสังขารทั้งหลาย โดยความ

เป็นอื่น (ไม่คงที่) โดยความเป็นทุกข์ และโดยความเป็นสภาพ

มิใช่ตน ยังราคะใหญ่ให้ดับเสียจงได้ อย่าได้ร้อนอีกต่อไปเลย

พระ(วังคีสะ) เเถระ ต่อบรรเทารากะได้แล้ว จึงเที่ยวบิณฑบาต (ต่อไป)

การอธิบายในลักษณะนี้ท่านก็นำเอาเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลซึ่งบางเรื่องก็เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าโดยตรง บางเรื่องก็เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลเกี่ยวกับพระสาวกต่าง ๆ เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระวังคีสะ พระอานนท เป็นต้นมาอธิบาย เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต การปฏิบัติธรรมของท่านเหล่านั้น โดยส่วนมาก

^{๒๔}วิสุทธิ ๑/๔๖

๔. การอธิบายโดยยกเหตุการณ์ในลังกามาประกอบ

เป็นการอ้างอิงที่ท่านพระพุทธโฆสะยกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ลังกามาเป็นตัวอย่างประกอบ การอธิบายเนื้อความ เหตุการณ์ในลักษณะเช่นนี้ถูกยกมาประกอบมากพอสมควร ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิ มรรค ภาคที่ ๑ สีนนิเทศว่า

คัมภีร์ เจติยปัพพตา อนุรธาปุริ ปิณฑจาทถาย อากจณนตี อณนตรา กุสสุมหา สามีเคน สทฐี ภาณชิตฺวา สุมณชิตฺปสาธิตา เทวกณฺณา วิย กาลสฺเสว อนุรธาปุริโต นิภุมิตฺวา ฌาติฆริ คจณนตี อนฺตรามคฺเค ทิสฺวา วิปลลตฺตจิตฺตา มหาหสิคฺคํ หสิ ฯ เถโรปี กิเมตฺนตี โอลเณนฺโต ตสฺสา ทนฺตญฺจิกเ อสุภสณฺณํ ปฏฺฐิตฺวา อรหตฺตํ ปาปณฺนิ^{๒๕}

แปลว่า มีเรื่องเล่าว่า หญิงสาวแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง ทะเลาะกับสามีตกแต่งและ ประดับกายเสียสวย รวาทะเพทกัญญา ออกจากอนุรธาปุระแต่เช้าตรู่ เดินไปสู่เรือนญาติ ในระหว่างทางได้พบ พระมหาตีสเถระนั้นผู้เดินจากเจติยบรรพตมาสู่ออนุรธาปุระเพื่อเที่ยวบิณฑบาต เกิดมีจิตวิปลาสหวัหระดัง ขึ้น ฝ่ายพระเถระแลดูว่า นี่อะไร กลับได้อสุภสัญญาในพื้นของหญิงนั้นแล้วได้บรรลุพระอรหัต

การอธิบายในข้อนี้ท่านยกเหตุการณ์ในลังกามาประกอบ ที่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้นที่ลังกานั้น สังเกตได้จากเมืองที่ปรากฏในนิทาน บางเหตุการณ์ที่ยกมาประกอบก็ไม่ใช่ เรื่องที่เกิดในสมัยนั้นทั้งหมด บางเรื่องยกเอาเหตุการณ์ที่ชาวลังกาเข้าใจและยกยกกันมาอธิบายเป็นตัวอย่าง ดังตัวอย่างเรื่องหนึ่งกล่าวถึงพระเถระรูปหนึ่งนำเอาของสงฆ์มาแจกให้แก่พวกโจรที่จะมาปล้นวัดพวกโจร ศรัทธาเลื่อมใสในน้ำใจของท่านแล้วหันมานับถือและไม่ปล้นวัดทั้งยังประกอบสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อวัดเป็น อันมาด้วย

๕. การอธิบายโดยยกเรื่องราวที่เห็นภาพอย่างชัดเจนมาประกอบ

เป็นการอธิบายเนื้อความโดยนำเอานิทานมาประกอบให้เห็นภาพพจน์เด่นชัด ดังตัวอย่างที่ มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ สีนนิเทศว่า

กุลุปกภิกขุวตฺถุ เจตฺถ กเถตพฺพ

กุลุปโก กิร ภิกขุ ภุณฺชิตฺกามา เหนํ ปวิสิตฺวา นิสีทิ ฯ คัมภีร์ ทิสฺวา อทาตุกามา ฆรณฺนิ ตณฺฑุลานตฺถิตฺติ ภาณนฺตี ตณฺฑุเล อหริตุกามา วิย ปฏฺฐิตฺสทฆริ คตา ฯ ภิกขุ อนฺโตคพฺพํ ปวิสิตฺวา โอลเณนฺโต กวาญโกเณ อจฺญํ ภาชเน คพฺพํ ปิฎฺฐเก โลณมจฺจนฺนาลเณ กุมภิชฺยํ ตณฺฑุเล ฆณฺเณ ฆตฺตํ ทิสฺวา นิภุมิตฺวา นิสีทิ ฯ ฆรณฺนิ ตณฺฑุเล นาลตฺถนฺตี อากตา ฯ ภิกขุ อุปาสิเก อชฺช ภิกขา น สมฺปชฺชิสฺสตีติ ปฏฺฐิจฺเจว นิมิตฺตํ อทฺทสนฺตี อห ฯ กิ ภาณเตติ ฯ กวาญโกเณ นิภุมิตฺตอจฺญํ วิย สบฺบํ อทฺทสํ คัมภีร์ ปหริสฺสามิติ โอลเณนฺโต ภาชเน จปิตฺคพฺพินฺนทเณ

^{๒๕}วิสุทธิ ๑/๒๕

วีย ปาสาณเลททุทเคน เตน ปหณฺเณ สปะเปณ กตํ ปิฎฺฐเก นิกฺขิตตโธณมจฺจุผลาสทิสํ ฌณฺ์ ตสฺส ตํ
 เลทฺทุ ํ สติตุกามสฺส กุมภิยา ตณฺุทสทิสเ สทฺเต อถสฺส กุปีตสฺส ฌณฺเฏ ปกฺขิตตมตสทิสํ มุขโต
 นิกฺขมนตํ วิสมีสฺสกํ เขพนฺติ ฯ สา น สกฺกา มุณฺฑกํ วณฺเจตฺนฺติ อจฺจุํ ทตฺวา โอทนํ ปจฺติวฯ
 ฌตฺคฺพมจฺเจหิ สทฺธิ อทาสีติ ฯ เอวํ สมึปํ กตฺวา ชปะปนํ สามนฺตชปะปาติ เวทิตฺพุํ ฯ ปริกถาติ
 ยถา ตํ ลกฺติ ตถา ปริวตฺเตตฺวา ปริวตฺเตตฺวา กถนฺนฺติ^{๑๐}

แปลว่า ก็ใน (เนมิตตกานิเทศ)นี้ ควรจะเล่าเรื่องภิกษุชิตัน (มาสาชก)

ได้ยินว่า ภิกษุชิตันใครจะฉันอาหารจึงเข้าไปสู่เรือน (ของอุปัฏฐายิกา) แล้วนั่งลง
 หญิงแม่เรือนเห็นภิกษุนั้นแล้วไม่อยากจะให้ จึงแสรั่งพูดว่า “ข้าวสารไม่มี” ทำทีจะไปหาข้าวสาร ไปสู่เรือน
 ของคนที่คุ้นเคยกันเสีย ภิกษุเข้าไปในห้องมองดูไปพบท่อนอ้อยที่ชอกประตูลูก เห็นน้ำอ้อยขบในภาชนะ เห็น
 ปลาแห้งในตะกร้า เห็นข้าวสารในหม้อ เห็นเปรียงในกระออมแล้วออกมานั่งอยู่ หญิงแม่เรือน (กลับ) มาถึง
 แสร้งบอกว่าไม่ได้ข้าวสาร ภิกษุก็พูดขึ้นว่า “อุบาสิกาฉันเห็นกลางก่อนแล้ว รู้ว่าวันนี้ภิกษาจักไม่สำเร็จ ” หญิง
 แม่เรือนถามว่า “ ลางอะไร เจ้าข้า ” ภิกษุว่า “ ฉันเห็นงูคล้ายท่อนอ้อยที่เก็บไว้ที่ชอกประตูลูก คิดจะตีมัน มองดู
 ไปก็เห็นพังพานซึ่งคล้ายกับปลาแห้งที่เก็บไว้ในตะกร้า อันงูนั้นมันถูกประหารด้วยก้อนหินและก้อนดิน ซึ่ง
 คล้ายก้อนน้ำอ้อยขบที่วางไว้ในภาชนะ ทำ (แม่) ขึ้น เมื่อมันจะกัดก้อนดินนั้น ก็เห็นเขี้ยวของมันคล้ายเมล็ด
 ข้าวสารในหม้อ พอมันเคืองจัด (ก็เห็น) น้ำลายเจือด้วยพิษที่ออกจากปากของมันคล้ายกับเปรียงที่ใส่ไว้ใน
 กระออม ” หญิงแม่เรือนนั้นเห็นว่าไม่อาจจะลวงคนหัวโล้นได้ จึงถวายเป็นอ้อยแล้วหุงข้าวถวายเป็นพร้อมทั้งเปรียง
 น้ำอ้อยขบและปลา ฉะนั้นแล การพูดเสียดอย่างนี้ ฟังทราบว่าเป็นสามนุตชปะปา (การพูดเสียดเสียด) พูดล้อมไปล้อม
 มาอาจนได้ปัจจัยนั้น ชื่อว่า ปริกถา (พูดหว่านล้อม)

การอธิบายในลักษณะนี้ที่บอกว่า เห็นภาพชัดเจนก็คือ ท่านยกตัวอย่างที่อ่านแล้วเข้าใจ และ
 เห็นภาพพจน์ทันทีที่น่าเสนอ ตัวอย่างดังกล่าวนี้ท่านพยายามจะให้เข้าใจถึงภาพของภิกษุที่เข้าไปคลุกคลีอยู่
 กับชาวบ้านมากเกินไปจนผู้เป็นเจ้าของบ้านรำคาญจนไม่อยากจะถวายเป็นอ้อยอะไรให้อีกแล้ว เมื่อเห็นหน้าก็ทำ
 ทีจะไปขอมสิ่งของจากบ้านข้างๆเมื่อกลับมาแล้วก็บอกกับภิกษุว่า ไม่มีอะไรถวายเป็นอ้อยแต่ภิกษุเองก็แสดงถึง
 ความฉลาดของตนในการพูดแสดงนิมิตให้เขาถวายเป็นอ้อยได้เป็นที่เอื้อมระอาแก่ทายกทายิกาเป็นอย่างมาก
 การอธิบายในลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาได้อย่างชัดเจนจากนิทานที่ยกมาประกอบ

๓.๓.๔. การอ้างอิงหลักฐานของกัมภีร์วิสุทธิมรรค

การอ้างอิงเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการแต่งกัมภีร์ทุกกัมภีร์เพราะทำให้เนื้อหาสาระน่าเชื่อถือในกัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ท่านพระพุทธโฆสะอาศัยข้อมูลจากแหล่งที่สำคัญ ๓ ส่วนคือ พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์พิเศษมาอ้างอิงประกอบและการอ้างอิงของท่านใช้วิธีการอ้างอิงประมาณ ๑๐ อย่าง ดังนี้

๑. อ้างด้วยการระบุชื่อผู้กล่าวข้อความ

การอ้างอิงในลักษณะนี้จะระบุชื่อของผู้กล่าวข้อความไว้อย่างชัดเจน เช่น เมื่อท่านอ้างอิงข้อความที่มาจากมิลินทปัญหาซึ่งท่านพระนาคเสนเป็นผู้กล่าวไว้ก็จะระบุชื่อของท่านไว้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๓ ชั้นธนิตเสวว่า

เตนาห อายสุมา นาคเสนี ทุกุกริ มหาราช ภควดา กตฺตติ...อัย ผสุโส อัย สญญา อัย เวทนา อิทํ จิตฺตฺตติ^{๑๑}

แปลว่า เพราะเหตุนี้ท่านพระนาคเสนจึงกล่าวไว้ว่าขอถวายพระพรมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคได้ทรงกระทำสิ่งที่กระทำได้ยาก....นี้ผัสสะ นี้เวทนา นี้สัญญา นี้เจตนา นี้จิต..

เมื่อท่านอ้างอิงข้อความที่มาจากพระไตรปิฎกโดยมีท่านพระสารีบุตรเถระเป็นผู้กล่าวก็จะระบุชื่อของท่านไว้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๓ ชั้นธนิตเสวว่า

วุตฺตมฺปิ เจตํ ฐมฺมเสนาปตินา

เยน จกฺขุปฺปสาเทน

รูปานิ มนุปฺปสฺสติ

ปริตฺตํ สุขุมํ เอตํ

อุปาสิรสมฺมุปฺพนฺติ^{๑๒}

แปลว่า จจริงอยู่แม้พระธรรมเสนาบดีก็ได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า

“ คนย่อมเห็นรูปด้วยจักขุปสาทใด จักขุปสาทนั้นเป็นของเล็กละเอียด เปรียบได้กับศีรษะเส้น ” ดังนี้

เมื่ออ้างอิงในชั้นอรรถกถาท่านก็จะระบุกลุ่มพระอรรถกถาจารย์ที่กล่าวข้อความไว้ ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๒ อนุสสติกรรมฐานนิเทศว่า

^{๑๑}วิสุทธิ ๓/๓

^{๑๒}วิสุทธิ ๓/๑๔

มชฌิมภานกา ปนาหุ นิมิตฺตมิตฺ อวฺโส กมฺมฏฺฐานํ ปฺนปฺปฺนํ มนสิโกโรโต สปฺปริสชาติ
วตฺตพฺโพติ^{๓๓}

แปลว่า ฝ่ายพระมชฌิมภานกาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “โยคาวจรภิกษุนั้นเป็นผู้ที่อาจารย์ควร
บอก (ตรงๆ)ว่า นี่นิมิตละอวฺโส เธอจงมนสิการกรรมฐานบ่อย ๆ เข้าเถิด สัตบุรุษ ”

๒. อ่างแบบอติวุตตะกะ

เป็นการอ้างลักษณะเดียวกับคัมภีร์อติวุตตะกะโดยใช้คำว่า อิติ กับคำว่า วุตตํ ซึ่งแปลเป็น
สำนวนไทยว่า สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า... ดังนี้ ข้อความที่อ้างถึงนั้นมาจากพระไตรปิฎกบ้าง จาก
อรรถกถาบ้าง เช่น

อ้างอิงข้อมูลจากพระไตรปิฎก ทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค
ภาคที่ ๑ สีลนิตเสวว่า

วุตฺตตฺถุเหตฺ อวิปฺปฏิสารถฺตานิ โข ปนํนํนุท กุสฺลํ สีสํ อวิปฺปฏิสารถฺตานิสํสํณํติ^{๓๔}

แปลว่า สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ ดูกรอานนท์ ก็แลศีลเป็นกุศล มีความไม่
ต้องเดือดร้อนใจเป็นผล มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นอันสงส์ ” ดังนี้

อ้างอิงข้อมูลที่มาจากอรรถกถา ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรคภาคที่ ๑ ปฐวิกิตฺตนิเทศว่า

วุตฺตมฺปิ เจตํ อฏฺฐกถาสู

มหาวาสํ นวาวาสํ

ชรวาสํ จ ปนฺถนํ

โสณฺหํ ปณฺณญจ ปุปฺผญจ

ผลํ ปตฺถิตเมว จ...

อารกา ปริวชฺเชยฺย

มคฺคํ ปฏิกฺขํ ยถาติ^{๓๕}

แปลว่า จริงอยู่แม้ในอรรถกถาทั้งหลายท่านก็ได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า

(บัณฑิต)..อวาสใหญ่ ๑ อวาสใหม่ ๑ อวาสเก่า ๑

อวาสติดทาง ๑ อวาสมีตระพังน้ำ ๑ อวาสมีใบไม้ (ที่ใช้เป็นผัก
ได้) ๑ อวาสมีไม้ดอก ๑ อวาสมีไม้ผล ๑ อวาสที่คนทั้งหลายมุ่ง
มัน ๑.... ฟังเว็นเสียให้ห่าง คุณหลักทางอันมีภัยอยู่ใต้ง ๆ ฉะนั้นเถิด

^{๓๓}วิสุทธิ ๒/๖๕

^{๓๔}วิสุทธิ ๑/๓๕

^{๓๕}วิสุทธิ ๑/๑๕๔

๓. การอ้างแบบ ยถาห

เป็นข้อมูลที่ท่านพระพุทธโฆสะอ้างอิงจากพระไตรปิฎกบ้าง จากอรรถกถาบ้าง ดังตัวอย่างที่มาจากพระไตรปิฎกสังยุตตนิกาย สคาถวรรคมีปรากฏอยู่ในวิสุทธิมรรคภาคที่ ๑ ฉอนุสสตินิเทศว่า

ยถาห ๆ น โข ปนาหํ ภิกฺขเว สมฺนุปลสุสามิ สเทวเก โลเก สมารเกสพฺรหฺมเก ฯเปฯ สเทวมฺนุสฺสาย ปชาย อุตฺตนา สีสฺมปฺนฺนฺตรนฺติ^{๓๖}

แปลว่า ดังพระบาลีว่า คุณรภิกษุทั้งหลาย ก็แต่ว่าเราไม่เห็น (สมณะหรือพราหมณ์อื่น) ผู้ถึงพร้อมด้วยศีลยิ่งกว่าตนเลย ในโลก(นี้) กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ฯลฯ ในประชาชนทั้งที่เป็นเทวดาและมนุษย์” ดังนี้

การอ้างอิงในลักษณะนี้บางครั้งก็ไม่ใช่พระพุทธพจน์ เป็นคำที่ผู้อื่นกล่าวดังตัวอย่างนี้เป็นคำกล่าวของท้าวสักกะเทวราชที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ ฉอนุสสตินิเทศว่า

ยถาห ๆ สุปลฺลยตุตา โข ปนฺ เตน ภาควตา สวากานํ นิพฺพานคามินิ ปฺปฏิปทา สํสนฺทติ นิพฺพานญจ ปฺปฏิปทา จ เสยฺยถาปิ นาม คจฺโคทกํ ยมฺุโนทเกน สํสนฺทติ สมติ เอวเมว สุปลฺลยตุตา โข ปนฺ เตน ภาควตา สวากานํ นิพฺพานคามินิ ปฺปฏิปทา สํสนฺทติ นิพฺพานญจ ปฺปฏิปทา จาติ^{๓๗}

แปลว่า ดังท้าวสักกะเทวราช ทรงกล่าวไว้ (ในมหาโควินทสูตร) ว่า “ ก็แลปฏิบัติอันให้ถึงพระนิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้ทรงบัญญัติไว้ดีแล้วแก่สาวกทั้งหลาย พระนิพพานและปฏิบัติย่อมเข้ากันได้ อุปมาเหมือนน้ำในแม่น้ำคงคาย่อมเข้ากันย่อมสมกันกับน้ำในแม่น้ำยมุนา ฉันทใดก็ดี ก็แลปฏิบัติอันให้ถึงพระนิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้ทรงบัญญัติไว้ดีแล้วแก่สาวกทั้งหลาย พระนิพพานและปฏิบัติย่อมเข้ากันได้ฉันทนั้นแล ” ดังนี้

๔. การอ้างระบุชื่อคัมภีร์

เป็นการบอกชื่อคัมภีร์ที่นำมาอ้างอิงในการอธิบายความ ดังตัวอย่างที่อ้างข้อมูลจากอภิธรรมปิฎก วิภังคบาลีมีปรากฏอยู่ในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ ปฐวิภังคินิเทศว่า

กาเมหิติ อิมินา ปน ปฺเพนฺน เย จ นิทฺเทเส กตฺเม วตฺตุกามา มนาปา ปิยฺรูปาติอาทินา นเยน วตฺตุกามา วตฺตุตา เย จ ตตฺถเวว วิภงฺเก จ ฉนฺโท กาโม ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กามาติ เอวํ กิเลสกามา วตฺตุตา เต สพฺเพปิ สงฺกฺหิตา อิจฺเจว ทฺวฺจฺจพฺพา^{๓๘}

^{๓๖} วิสุทฺธิ ๑/๒๖๕

^{๓๗} วิสุทฺธิ ๑/๒๗๕

^{๓๘} วิสุทฺธิ ๑/๑๗๘

แปลว่า ก็แลด้วยบทว่า กามเมหิ นี้ บัณฑิตพึงทราบว่ ท่านสงเคราะห์เอาทั้งวัตถุกามที่กล่าวไว้ ใน (มหา) นิเทศโดยนัยว่า วัตถุกามทั้งหลายคืออะไร คือรูปอันน่ารักน่าชบใจ..ดังนี้ เป็นต้น ทั้งกิเลสกามที่กล่าวไว้ใน (ฉาน) วิกังค์ ใน (มหา) นิเทศ นั้นเหมือนกันว่า ความพอใจเป็นกาม ฯลฯ กิเลสเหล่านี้เรียกว่ากาม ดังนี้ เข้าด้วยกันทั้งหมดทีเดียว

และตัวอย่างที่มาจากเอกาทศกนิบาต อังคุตตรนิกายซึ่งปรากฏอยู่ในวิสุทฺธิมรรค ภาคที่ ๑ ฉอนุสสติเนเทศว่า

เอกาทศนินาเตปิ สทฺโธ โข มหานาม อาราชโก โหติ โน อสฺสทฺโธ ฯเปฯ อนุสฺสเรยฺยาลิ อิติปิ โส ภควาติ เอวํ อริยสาวกสฺเสว เตสํ โน ญฺเฏ นานาวิหาเร วิหระตํ เกณสฺส วิหาเรน วิหริตพฺพนฺติ ปุจฺฉโต วิหารทสฺสนตฺถํ กถิตา^{๑๕}

แปลว่า แม้ในเอกาทศนินาต (อังคุตตรนิกาย) เมื่อเจ้ามหานามทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นอยู่กันด้วยวิหารธรรมต่าง ๆ กัน ข้าพระองค์จะพึงอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร ดังนี้ก็ตรัส (อนุสสติ ๖ นี้) เพื่อแสดงวิหารธรรมแห่งอริยสาวกนั่นเองอย่างนี้ว่า ดูกรมหานาม ผู้มีศรัทธาและเป็นผู้ทำให้สำเร็จได้ ผู้ไม่มีศรัทธาหาเป็นผู้ทำให้สำเร็จได้ไม่ ฯลฯ เธอพึงระลึกถึงตถาคตว่า แม้เพราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น...ดังนี้ เป็นต้น

๕. การอ้างแบบไม่เจาะจงกลุ่มบุคคลที่อ้างถึง โดยใช้คำรวม ๆ ว่า “เอกจฺเจ วทนฺติ” หรือ “เกจิ ” หรือ “อปเร” หรือ “เอเก”

การอ้างแบบ “เอกจฺเจ วทนฺติ ” ดังในประโยคที่มาในวิสุทฺธิมรรค ภาคที่ ๑ กรรมฐาน คหณนิเทศว่า

ตฺตร ปุริมา ตาว ติสฺโส จริยา ปุพฺพวจิณฺณนิทานา ธาตุโทสนิทานาจาติ เอกจฺเจ วทนฺติ^{๑๖}

แปลว่า ในจรีต ๖ อย่างนั้น จะแก้อจรีต ๓ ข้างต้นก่อน อาจารย์บางพวกกล่าวว่า จรีต ๓ ข้างต้นนั้นมีอจินณกรรมในภพก่อนเป็นต้นเหตุประการหนึ่ง มีธาตุและโทษเป็นต้นเหตุประการหนึ่ง

การอ้างแบบ “เกจิ” ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทฺธิมรรค ภาคที่ ๓ ชั้นชนินเทศว่า

เกจิ ปน เตชชิกานํ ภูตानํ ปสาโท จกฺขุ วายุปรจีวาปาธิกานํ ภูตानํ ปสาโท โสตฆานชิวฺหา กาโย สพฺเพสนฺติ วทนฺติ^{๑๗}

^{๑๕}วิสุทฺธิ ๑/๒๕๑

^{๑๖}วิสุทฺธิ ๑/๑๒๕

^{๑๗}วิสุทฺธิ ๓/๑๒

แปลว่า ฝ่ายอาจารย์กลางพวกกล่าวว่า ตาคือความ่องใสแห่งภูตรูปทั้งหลาย (ส่วน) ที่ยิ่งด้วยธาตุไฟ หู จมูก ลิ้น ก็คือความ่องใสแห่งภูตรูปทั้งหลาย (ส่วน) ที่ยิ่งด้วยธาตุลม ธาตุดิน และธาตุน้ำ(ตามลำดับ) กาย ก็คือความ่องใสแห่งภูตรูปทุกอย่าง (เสมอกัน)

การอ้างแบบ “อปเร” ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๓ ชั้นชนิเทศว่า

อปเร เตชาริกานํ ปสาโท จกฺขุ วิรววายุอาปสจวาริกานํ ภูตानํ ปสาโท โสตมานชิวหากายาติ
วทนฺติ^{๔๒}

แปลว่า อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ตาคือความ่องใสแห่งภูตรูปทั้งหลาย (ส่วน) ที่ยิ่งด้วยไฟ หู จมูก ลิ้น กาย ก็คือความ่องใสแห่งภูตรูปทั้งหลาย (ส่วน) ที่ยิ่งด้วยโพรง(คืออากาศ) ลม น้ำและดิน (ตามลำดับ) ดังนี้

การอ้างแบบ “เอเก” ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรคภาคที่ ๑ ปฐวิกสิณนิเทศว่า

ตตฺถ ปฏฺิพทาวิสุทฺธิ นาม สสมฺภาริโก อุปจาโร อุเปกฺขานุปฺพหฺนา นาม อปฺปนา สมฺปหฺสนา
นาม ปจฺจเวกฺขณาติ เอวเมเก วณฺณยฺนฺติ^{๔๓}

แปลว่า อาจารย์พวกหนึ่งพรรณนาไว้ว่า ในธรรม ๓ ประการนั้น อุปจารพร้อมทั้งสัมภาระ (องค์ประกอบ) ชื่อว่า ปฏิปทาวิสุทธิ อัปนา ชื่อว่า อุเบกขานุปพหนา ปิจจเวกขณา (ปัญญาอันพิจารณาความสำเร็จกิจ) ชื่อว่า สัมปหังสนา ดังนี้

นอกจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและปกรณ์พิเศษแล้ว การอ้างอิงในลักษณะนี้เป็นการจงใจที่จะไม่ระบุชื่อของคัมภีร์ที่อ้างถึง แต่ใช้คำรวมๆ ดังตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นชื่ออ้างอิง

๖. การอ้างแบบระบุชั้นคัมภีร์

การอ้างแบบนี้เป็นการเสนอชื่ออ้างอิงโดยระบุชั้นของคัมภีร์มาสนับสนุนดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๓ ชั้นชนิเทศว่า

อิมานิ ตาว ปาพิยํ อาคตฺรฺปาเนว^{๔๔}

แปลว่า เหล่านี้มีรูปมาจากบาลี ก่อน

^{๔๒}วิสุทธิ ๓/๑๒

^{๔๓}วิสุทธิ ๑/๑๘๕

^{๔๔}วิสุทธิ ๒/๕๐

จากตัวอย่างนี้เป็นการสรุปข้อความที่ได้อ้างมาทั้งหมดว่านำมาจากพระบาลี ซึ่งมีความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือพระพุทธพจน์ซึ่งมาจากพระไตรปิฎก นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่มาจากส่วนต่างๆ ซึ่งก็จะระบุระดับชั้นที่มาอย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้นำมาจากชั้นอรรถกถาปรากฏอยู่ในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ รุคคณินเทศว่า

สเจ ปน วิหาโร อปริกขิตโต โหติ ยํ สพุพปจฺมํ เสนาสนํ วา ภคฺคตสาลา วา
 ชฺวสนฺนิปาตญฺจานํ วา โภธิ วา เจตีย์ วา ทูเร เจปิ เสนาสนโต โหติ ตํ ปริจฺเจทํ กตฺวา มินิตฺพุพฺพติ
 วินยญฺจกถาสฺ วุคฺคตํ ๑ มชฺฌิมญฺจกถายํ ปน วิหารสฺสาปิ คามสฺเสว อุปจารํ นิหริตฺวา อุภินฺนํ
 เลทฺทพฺปาทานํ อนฺตรา มินิตฺพุพฺพติ วุคฺคตํ^{๔๕}

แปลว่า ในอรรถกถาพระวินัยทั้งหลายกล่าวว่า แต่ถ้าวิหารไม่ได้ล้อม เสนาสนะที่อยู่ต้น
 เพื่อน หรือ โรงครัว หรือที่ประชุมประจำ ต้นโพธิ์หรือเจดีย์อันใด แม้ผิวอยู่ห่างจากเสนาสนะออกไป เพียงทำที่
 นั้นให้เป็นแดนกำหนดวัดเถิด. ส่วนในอรรถกถามัชฌิมนิกายกล่าวว่า พึงวัดอุปจารแม่แห่งวิหาร ตรงไป
 ระหว่าง ๒ เลทฺทพฺปาท เหมือนวัดอุปจารบ้าน

๗. การอ้างโดยใช้คำที่หมายถึงพระบาลี

ถ้อยคำที่หมายถึงพระบาลี คือพระพุทธพจน์นั้น มีหลายคำซึ่งท่านพระพุทธโฆสะใช้อ้าง
 แทนการระบุถึงพระไตรปิฎก ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ ธรรมเนียมคณินเทศว่า

มมณฺหิ อานนฺท กลฺยาณมิตฺตํ อากมฺม ชาตริชฺชมา สตฺตา ชาตียาปริมุจฺจนฺตีติอาทิ
 วจนโต ปน สมฺมาสมฺพุทฺโธเชว สพุพฺพการสมฺปนฺโน กลฺยาณมิตฺตํ^{๔๖}

แปลว่า ก็เพราะพระพุทธพจน์ว่า คุณอรานนท์ จจริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา
 อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตรแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิดได้ ดังนี้เป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวจึงเป็น
 กัลยาณมิตรที่ถึงพร้อมด้วยอาการทั้งปวง

และตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๓ ชั้นชนินเทศว่า

จกฺขุวิญฺญาณชาตฺตยา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺทสมนฺนุตรา อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ ตชฺชา
 มโนชาตฺตติอาทิวจนโต ปน จกฺขุวิญฺญาณาทีนํ อนนฺตรา เตสฺสญฺเฒว วิสยํ สมฺปฏฺิจฺจมานา กุสลวิปากานนฺตรํ
 กุสลวิปากา อกุสลวิปากานนฺตรํ อกุสลวิปากา มโนชาตฺต อุปฺปชฺชติ^{๔๗}

แปลว่า ก็แล โดยพระบาลีว่า จิต มโน มานัส มโนชาตอันเกิดแต่จิตนั้นที่เป็นไปในลำดับ
 แห่งจักขุวิญญาณชาต อันเกิดขึ้นดับไปแล้ว ย่อมเกิดขึ้น ดังนี้เป็นต้น มโนชาตที่เป็นไปในลำดับแห่งวิญญาณ

^{๔๕}วิสุทธิ ๑/๕๐

^{๔๖}วิสุทธิ ๑/๑๒๓

^{๔๗}วิสุทธิ ๓/๓๑

มีจักขุวิญญาณเป็นต้น ในลำดับแห่งกุศลวิบากวิญญาณ ก็เป็นกุศลวิบากในลำดับแห่งอกุศลวิบากวิญญาณ ก็เป็นอกุศลวิบาก รับเอาอารมณ์แห่งวิญญาณเหล่านั้นแหละเกิดขึ้น ๆ

๘. การอ้างแบบ “เตเนตฺ วุจฺจติ” หรือ “เตน วุตุตฺ”

การอ้างในลักษณะนี้เป็นการอ้างถึงคำที่พระโบราณจารย์ได้กล่าวไว้แล้วเพื่อสนับสนุนคำอธิบายของท่าน ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๓ อินทริยสังจนีเทศว่า

เตเนตฺ วุจฺจติ

ปีเพติ ยโต จิตฺตํ กายสุส จ ปีพณํ สมาวหติ

ทุกฺขนฺติ โทมนฺสํ วิโทมนฺสสา ตโต อาหุติ^{๘๔}

แปลว่า เพราะเหตุนั้น นักปราชญ์จึงกล่าวคำประพันธ์นี้ไว้ว่า โทมนัสย่อมบีบคั้นจิต และยังนำความลำบากกายมาให้ด้วย เหตุใด เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ปราศจากโทมนัส จึงตรัสโทมนัสว่าเป็นทุกข์

และตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ สีลนิตเทศว่า

เตน วุตุตฺ

ตสุสา ทนฺตญฺจิกเก ทิสฺวา ปุพฺพพฺสนฺณํ อนุสุสฺริ

ตตฺถเว โส จิตฺโต เถโร อรหฺตํ อปาปฺณิตฺติ^{๘๕}

แปลว่า เพราะเหตุนั้น พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้เป็นคาถาว่า

พระเถระเห็นพินของหญิงนั้นแล้ว หวนระลึกถึงสัญญาเก่า

ท่านยืนอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ได้บรรลุพระอรหัต

๙. การอ้างแบบ เตนานฺ หรือ เตนานุ

การอ้างลักษณะนี้มีความแตกต่างกันตรงที่ ถ้าเป็น เตนานฺ เป็นการอ้างถึงข้อความที่มาจากพระไตรปิฎกหรือพระบาลี ถ้าอ้างด้วยคำว่า เตนานุ เป็นการอ้างถึงข้อความที่มาจากอรรถกถา ดังตัวอย่างที่มาจากพระไตรปิฎกซึ่งปรากฏในวิสุทธิมรรคภาคที่ ๓ อินทริยสังจนีเทศว่า

เตนानฺ

ยถาปี มฺเถ อนุปฺทเว ทพฺเห

ฉินฺโนปี รุกฺโข ปฺนทเว รุหฺติ

^{๘๔}วิสุทธิ ๓/๕๐

^{๘๕}วิสุทธิ ๑/๒๕

เอวมปี ตณฺหานุสเย อณุหเต
 นิพฺพตฺตี ทฺภขฺมิทํ ปุณฺปุณฺนติ^{๕๐}
 แปลว่า เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ว่า ดั้นไม้
 เมื่อโคนยังมั่นอยู่ไม่มีอุปัทวะ แม้ถูกตัดส่วนบนแล้ว ก็งอก
 ได้อีกอยู่นั้น ฉนั้นใดก็ดี แม้ทุกขนี้ก็ฉนั้นนั้น เมื่อตัดหนาสัย ยัง
 มิได้ถูกถอนทิ้งไป ก็เกิดได้ร่าไป

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นกรอ้างด้วยคำว่า “เตนาหุ” ซึ่งกล่าวโดยบุคคลต่าง ๆ ที่ไม่ได้มีที่มาจาก
 พระไตรปิฎก ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ ปฐมิกสถินนิเทศว่า

เตนาหุ โปราณ

กาเมสุ ฉนฺทํ ปฎิฆํ วิโนทเย
 อุทฺทจฺจมิทฺธํ วิจิกิจฺจปฺลยฺจมํ
 วิเวกปาโมชฺชกเรน เจตสา
 ราชาว สฺสุทฺทนฺตคโต ตทึ รเมติ^{๕๑}

แปลว่า เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า
 พระโยคาวจรพึงถ่ายถอนเสียซึ่งฉันทะในกามทั้งหลาย
 ซึ่งปฏิฆะ ซึ่งอุทฺทจฺจะ (กุกฺกจฺจะ) และ (ถีนะ) มิทระ ครบ ๕ ทั้ง
 วิจิกิจฺจ (เข้ามาน) มีใจอันทำความบันเทิงในวิเวก ยินดีอยู่ใน
 ฉานั้นนั้น คุณพระราชาผู้เสด็จไปสู่อุทยานอันสะอาดทั่วถึงแล้ว
 ทรงยินดีอยู่ในอุทยานนั้น ฉะนั้น

และตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑ ฉอนุสสตินิเทศว่า

ภควาติ อิทํ ปนฺสฺสํ คุณฺวิสิฏฺฐสฺตตฺตมฺครุการวาทิวงฺนํ ฯ เตนาหุ โปราณ
 ภควาติ วจฺนํ เสฏฺถํ ภควาติ วจฺนุตฺตมํ
 ครุการวายุตฺโต โส ภควา เตน วุจฺจติ^{๕๒}

แปลว่า ส่วนคำว่า ภควา นี้ เป็นคำเรียกพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ผู้วิเศษโดยพระคุณ
 (ทั้งหลาย) ผู้อุดมกว่า (สัตว์ทั้งหลาย) และผู้เป็นครูด้วยความเคารพ เพราะเหตุนี้ ท่านโบราณจารย์ทั้งหลาย
 จึงกล่าวไว้ว่า

^{๕๐}วิสุทธิ ๓/๕๓

^{๕๑}วิสุทธิ ๑/๑๕๓

^{๕๒}วิสุทธิ ๑/๒๖๘

คำว่า ภควา เป็นคำประเสริฐ คำว่า ภควา เป็นคำสูงสุด
 พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงเป็นครู ทรงประกอบด้วยคุณธรรม
 ของครู เพราะเหตุนั้น ประชาชนจึงถวายพระนามว่า ภควา

๑๐. การอ้างโดยใช้คำว่า “ปาฬิ” หรือ “ปาฬิ”

เป็นการอ้างที่ระบุถึงพระไตรปิฎกโดยตรง ด้วยคำว่า ปาฬิ ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรค
 ภาคที่ ๓ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิเทศว่า

ตตฺตฺรายํ ปาฬิ

กถํ อตีตนาถคปจฺจูปฺปนฺนํ ฌมฺมานํ สงฺฆิปิตฺวา ววคฺคฺชานเณ ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํ ฯเปฯ
 อนตฺตโต ววคฺคฺชเปติ เอกํ สมฺมสนํ^{๕๓}

แปลว่า ต่อไปนี้เป็นบาลีในกลาปสัมมสนะนั้นว่า ปัญญาในอันกำหนดโดยสังเขปธรรมทั้ง
 หลายทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันเข้า ชื่อสัมมสนญาณ (ญาณในการพิจารณา) เป็นใจน ฯลฯ กำหนด
 โดยอาการเป็นอนัตตา เป็นสัมมสนะ

และการอ้างที่ระบุด้วยคำว่า ปาฬิ ดังตัวอย่างที่มาในวิสุทธิมรรคภาคที่ ๑ ปฐวิภังคินิเทศว่า

ยสุมา ปน เอกคฺตคฺคํ จิตฺตํ ปฏฺฐิปทาวิสฺสุทฺธิปทฺทฺชนฺตญฺเจว โหติอุเปกฺขานํ พุรุหิตฺตฺตฺจ
 ฉาณน จ สมฺปหิตฺตฺตฺติ ปาฬิยํ วุคฺคฺตํ ตสุมา ...^{๕๔}

แปลว่า แต่เพราะว่าในพระบาลีกล่าวไว้ว่า จิตอันถึงความเป็นหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นจิตแล่นไป
 สู่วิปทาวิสสุทธิด้วย เป็นจิตอันอุเบกขาพอกพูนด้วย เป็นจิตอันญาณให้ร่าเริงด้วย ดังนี้ เพราะฉะนั้น...

^{๕๓}วิสุทธิ ๓/๒๓๑

^{๕๔}วิสุทธิ ๑/๑๘๕